

په افغانستان کې وحشي ژوي

ليکوال: پوهنوال محمد بشير "دوديال"

د افغانستان وحشي ژوي

ليکوال: پوهنوال محمد بشير «دودبال»

۱۳۸۱ هـ ش / ۲۰۰۲ م

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم د افغانستان وحشي ژوي
ليکوال : پوهنوال محمد بشير «دوديال»
د پښتې طرح : محمد رفيع فاروق
خپروونکى : د اريك د گرځنده کتابتونونو اداره
پرله پسې نومره : ۱۱۲
لومړى چاپ : ۱۳۸۱ هـ ش، د خپروونکى له خوا، پيښور
د مخونو شمير : ۷۶
کچه : ۱۳، ۵ × ۲۱ سانتى متره
د خپروونکى پته : دويم کور، رحمان بابا روډ،
پوسټ بکس : ۱۰۸۴، ټاون - پيښور
تيليفون: ۸۵۰۸۳۹ - ۵۷۰۴۳۹۲ - ۵۷۰۲۹۶۲
۸۴۱۲۹۶ - ۵۷۰۲۵۳۱
فکس: ۸۴۰۴۷۱ - ۹۱.

الکترونیکي پوسټ: aric@brain.net.pk

کمپوز او طبع : احمد پرنټنگ پريس، تيليفون ۲۱۵۵۴۰

د ویش او پلورنې ځای: د اکبر دفتر (د افغانانو له پاره د مرستود انسجام اداره)

د کتاب له مطالبو څخه اقتباس د ماخذ په ښودلو سره جایز دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د اکبر د اطلاعاتی او نشراتي منابعو مرکز (اریک) له څلورو کالو راهیسې د افغانستان ولایتونو ته د گرځنده کتابتونونو پروگرام تر لاس لاندې نیولی دي. گرځنده کتابتونونه چې د فلزي صندوقونو په بڼه جوړ شوي دي، په یو خاص ځای کې ایښودل کیږي. د سیمې خلک ورڅخه امانت کتابونه وړي، لولي یې او خپلو شاوخوا خلکو ته یې هم اوروي. کله چې په سیمه کې د کتابتون ټول کتابونه ولوستل شول، کتابتون بلې سیمې ته لیږدول کیږي او یا پرې یو شمیر نور نوي کتابونه ورزیات او هماغه ځای کې پاتې کیږي.

مونږ دا هڅه کړې ده چې د گرځنده کتابتونونو له پاره داسې کتابونه راټول کړو چې د لیکنې ژبه یې ساده او د خلکو د اړتیاوړ مطالب ولري، ترڅو چې په ورځني ژوند کې له هغوی سره په دیني، ټولنیزو، اقتصادي، ښوونیزو، روزنیزو، روغتيايي، تاریخي، فني، مسلکي او... مسایلو کې مرسته وکړي.

موږ د گرځنده کتابتونو تر څنگ دا سروې هم ترسره کوو چې خلک څه ډول آثارو او موادو ته اړتیا لري او د کومو موضوعاتو او مطالبو د مطالعې هیله من دي. موږ لومړی هڅه کوو چې غوښتل شوي کتابونه له بیلابیلو منابعو (کتاب پلورنځیو او خپرونیزو مرکزونو) څخه برابر او راوړنيسو. په نوموړو مراجعو کې د مطالبو او موادو د نشتوالي په صورت کې اریک هڅه کوي چې د اړتیاوړ آثارو په تالیف، ترجمه او چاپ سره دغه تشه ډکه کړي.

ددغه موخې او هدف د تحقق او په عمل کې پلي کولو په منظور درې کاله

دمخه د لوستونکو د علاقې وړ کتابونو د چاپ او خپراوي کار پیل شو اوله هغه وخت راهیسې تراوسه پورې د اړیک د ګرځنده کتابتونونو ادارې د محترمو همکارو مؤسسو په مرسته په دغه برخه کې پیاوړي ګامونه اخیستي او ګټور فعالیتونه یې ترسره کړي دي.

د ښه او سیستماتیک کار له پاره د اړیک د ادارې استازيو او یو شمیر خپرونکو او لیکوالو یو ګډ هیأت وټاکل شو چې د مطلوبو کتابونو د پلان کولو، آماده کولو او چاپ کولو پړاوونه چې د تکراره او مسلکې لیکوالو له خوا تألیف کېږي، په ګډه پرمخ بوځي.

دغه هیأت د افغانانو د صمیمې همکارې میرمن نانسي هچ دوېري، سید محی الدین هاشمي، فیض محمد نایاب عطایی، محمد شکیب افضلې او محمد رفیع فاروق څخه تشکیل شوی دی.

مونږ له خپلو ټولو درنولو ستونکو څخه چې د هیواد په بیلابیلو ښارونو او کلیوالو سیمو کې زموږ له کتابتونونو څخه ګټه اخلي، هیله لرو چې خپلې اړتیاوې، غوښتنې او پوښتنې راولیږي او د هیواد له لیکوالو او پوهانو څخه غواړو چې په له موږ سره په دې لاره کې مرستندوی شي، چې وکړای شو خپلو خلکو ته لاینه او ګټور کتابونه وړاندې کړو.

په درنښت

د اړیک د ګرځنده کتابتونونو اداره

فهرست

سرلیک

مخ

سریزه

۳-۱

لومړی څپرکی: (عمومیات)

(وحشي ژوي کوم دي؟، وحشي ژوي د طبيعي شتمنيو د يوې برخې په توگه، د وحشي ژويو ارزښت او اهميت)

۱۳-۴

دويم څپرکی: په افغانستان کې د وحشي ژويو د چاپيريال څرنگوالی او د هغو د نسل پايښت (بقا)

۲۳-۱۴

درېيم څپرکی: د افغانستان د وحشي ژوي، وېشنه او د ژوند د سيموله مخې د هغو زون بندۍ

(لومړۍ - د افغانستان د بومي وحشي ژويو پېژندنه، دويم - د افغانستان د بومي وحشي الوتونکو پېژندنه،

۳۸-۲۴

درېيم - خزنده ژوي، په افغانستان کې د وحشي ژويو زون بندي) څلورم څپرکی: د کابل ژوبڼ

(د کابل ژوبڼ اوسنی حالت او موجود ژوي، د ژوبڼو ارزښت او اهميت، ملي پارکونه او د هغو اهميت)

۵۰-۳۹

پنځم څپرکی: ښکار، ډولونه او د ښکار قانون

(د ژويو ښکار او د هغو د ژوند د پايښت قانون، په نړۍ او افغانستان کې د وحشي ژويو ژوند او د نسل د پايښت محيطي

۷۰-۵۱

شرایطو پاملرنه او ارزښت)

۷۰

اخځونه

سريره

د ژبو نړۍ له خوځواړخونو ډېره په زړه پورې، حېرانوونکې، گټوره او د پېژندلو او مطالعې وړ ده. د ننېو کورنېو ژبو پخواني اسلاف، د ژوند په لومړيو کې ټول وحشي وو. ورو ورو انسانانو هغه اهلي او په کورنۍ ډول وروزل، چې د ادې اوس مور په خپل ورځني ژوند کې ور څخه بېلابېلې گټې تر لاسه کوو. هغه ژوي چې تر ټولو مخکې کورني شول پسونه، آس، سپي، پېشو او داسي نور وو.

الله جل جلاله څاروي او ژوي د انسانانو د استفادې لپاره پېدا کړي چې د قرآن عظيم الشان د النحل مبارکې سوريې په ۵ - ۸ او ۸۰ آيتونو کې د ژبو او څارو بو گټه نغوته شوې ده. مور پرته له دې چې د ژبو له غوښو کې د ژبو او څارو بو گټه نغوته شوي ده. مور پرته له دې چې د ژبو له غوښو، بېنکو، شېدو، وړبو، نوکانو او نورو څخه گټه اخلو، مور سره په ډېرو کارونو کې هم مرسته کوي، لکه قلبه، باروړل، درمندمېده کول، او به خپړول او نورې چارې چې د څارو بو په واسطه يې تر سره کوو. يو شمېر د ښايست او په زړه پورې والې له کبله ارزښت لري. په تېره بيا يو شمېر الوتونکي ډېر ښايسته وي يو شمېر يې زړ وړونکي غږ لري چې انسانانو ته

خوښۍ وړ په برخه کوي، خو په دې ټولو سر بهر د ژوبود نړۍ علمي او ساېنسي ارزښت تر ټولو لوړ دي.

وحشي ژوي بهر د ارزښتمنه شتمني ده. په دې کې ټول سارابي ژوي او الوتونکي راځي، زموږ په هېواد کې بېلابېل سارابي ژوي شته چې ځينې يې لکه مارکوپولو پسونه او تازي پړانگ په نړۍ کې ساري نه لري. ډيره به گټوره او په زړه پورې وي که چېرې د وحشي ژويو په هکله پوهه او معلومات ولرو، په تيره بيا د هغه ځانگړي ارزښت له کبله چې وحشي ژوي به لري، دا اړتيا برېښي چې د هغو په هکله لا زيات تحقيق او څيړنې وشي. په دغه کتاب کې هڅه شوي ده چې د گران هيواد د وحشي ژويو په هکله ډير لنډ او عمومي معلومات، د هغو د ژوند د چاپيريال د څرنگوالي، د هغو د گټو، اقتصادي اهميت، بيولوژيکي او اېکالوژيکي ارزښت او د وحشي ژويو د نسل د پايښت په هکله په ډيره ساده ژبه معلومات ورکړل شي. دا په ډاگه کوو چې د کتاب منځپانگه کاملاً پيچلې او ډيره اکاډميکه نده، بلکې لوستنکو ته په ډيره آسانه بڼه ليکل شوې ده.

وحشي ژوي، بيولوژيکي چاپيريال او په مجموع کې ايکو سيستم د يوه سره پييلې زنځير حيثيت لري چې د هغه کړۍ ټولې يو بل سره تړلې او نشو کولای يو له بل څخه يې جلا کړو. د وگړو ژوند، هوساينه، د هغوی د ژوند د گڼ شمير اقتصادي او نورو اړتياوو پوره کېدل او د ښکلا خوښونې د تندي ماتيدل او د دوی د تفريح لپاره د شنه، ښايسته او په زړه پورې چاپيريال او منظر و برابرېدل او داسې نور ټول همدغو کړيو پورې تړلې دي، له بلې خوا وگړي تل دا واک لري چې په خپله همدوي د چاپيريال له ښکلي ماحول. وحشي ژويو، ډيرو نادرو او ښايسته قيمتي ځناورو، الوتونکو او

نورو څخه په خپله خوښه د کار اخیستو څرنگوالي وټاکي، دوی دا هم کولای شي چې په ډیر ښه ډول هغه وکاروي، هم کولای شي په ویجاړونکي او تباډه کونکي ډول هغه وکاروي چې هم بلې د کارولو او گټه اخیستنې معقولې او علمي لارې او هم یې شاړونکې او ظالمانه غیر معقولې لارې راوړد د انسان په لاس کې دي، خودا په موږ پورې اړه لري چې آبا کومه لاره یې غوره کوو؟ خو ضروري شرط پکې دادی چې په دې برخه کې باید هرو مرو د خپلو معلوماتو او پوهې ساحه ښه پراخه کړو، د هغو گټې ښې وپیژنو او ژویو له محصولاتو څخه د علمي گټې اخیستو لارې چارې په ښه ډول ومومو. ډیر ضروري بریښي چې د خپل هیواد د ژویو په هکله معلومات او پوهه تر لاسه کړو او د وحشي ژویو اهمیت د پنځیزو زېرمو او طبیعي پانگې د یوې برخې په توگه وپیژنو.

ماته به ډیر د ویاړ او خوښۍ ځای وي که وکولای شم په دغه وړوکی اثر کې خپلو علم پالونکو هیواد والوته یو څه معلومات وړاندې کړم او خدای (ج) دې وکړی گرانو هیواد والوته دغه کتاب د لوستلو وړ وي. په پای کې د اریک د گرځنده کتابتونونو له ادارې څخه مننه کوم چې دغه کتاب یې خپور او گرانو هیواد والوته یې وړاندې کړ. دغې ادارې د ډیرو گټور و کتابونو په خپرولو کې د پام وړ هڅې کړې دي چې د قدر وړ دي.

د گرانو هیواد والود نیکمرغی او د ویاړ هیواد د سمسور تیا په هیله.

په درنښت

پوهنوال محمد بشیر دود یال

۱۳۸۱/۸/۱۰

لومړي څپر کی:

عموميات

وحشي ژوي کوم دي؟

وحشي ژوي (Wild Life) او ددغه ډگر څيړنه، په تيره بيا په اوسني پير کې چې له يوې خوا گڼ شمير سارايي ژوي د بيلا بيلو لاملونو له مخې لکه د ډير زيات ښکار کولو له کبله، د صنعتي او ښاري سېمود پراختيا له کبله، د کيمياوي زهري او وژونکو مرکباتو، د اقتصادي ورځنيو فعاليتونو د گڼ والي او اضافي ناپاکېدو خپريدو (په تيره هغه مرکبات چې Micro element ځانگړتيا لري). د ترانسپورتي کړنو د بريښنا او گاز د لېکود پراختيا او د ښکار د بيلا بيلو وسيلو د رامنځ ته کيدو له کبله، د څرخايونو او ځنگلونو د له منځه تلو او نورو له کبله مخ په وړ کيدو دي، نو ځکه د هغو په هکله څيړنې زيات اهميت موندلی دی. وحشي ژوي په مجموع کې خپل طبيعي چاپيريال او ځانگړې سيمه کې ژوند لري. لکه ځنگلونو، غرونو، دښتو او بيد ياوو، څرخايونو، شنو وړ شوگانو، سمڅو او نورو ځايونو کې. وحشي ژوي هغه ټول ژوندي مخلوقات را اخلي چې د انسان له مرستې او لاس نه وي پرته دوی په خپله ځانونو ته د خپل ژوند ټولې اړتياوې په خپله چمتو کوي لکه خوراک موندل، د اوسيدو د ځای برابرول، او به او نور، دوی

له هېڅ پلو، په انسان متکي نه دي او نه هم روزنی ته اړتیا لری او په آزاد ډول بیدیا ووکې ژوند تیروي. سره له دې چې موږ په خپلو ورځنیو خبرو اترو کې وحشي ژويو ته یو شمیر نورې نومونې او اصطلاحګانې لکه غرنی ژوي، سارایي څاروي، ځنگلي یا بنکاري حیوانات او داسې نور هم کاروو، خو تر ټولو غوره او منل شوی نومونه همدا وحشي ژوي چې د (Wild life) په معنا دی، مناسبه بریښي. دغه ژوي پیرانګ، زمری، لیوډ، کارغه، گیدر، باز، سور لنډي، زرک، بېزو، ځنگلي چرګانې، هوسی، قاز، مار، کشپ او نور دي، چې ټول زموږ او تا سوداوسیدو له سیمو ډیر لرې په بهابانونو غرونو، ولاړو اوبو ځنگلونو کې د خپل ژوند طبیعي چاپیریال کې په خپلواک ډول آزادانه تګ راتګ او ژوند کوي او خپلې ټولې اړتیاوې له خپل چاپیریال څخه بشپړوي، خو یو شمېر یې ډیر ژر له انسان سره هم روبرېدې کېږي، لکه باز، بېزوګانې، مرزان، سوی او نور.

وحشي ژوي د طبیعي شتمنیو د یوې برخې په توګه:

طبیعي سرچینې (Natural Resources) ټولې هغه شتمنۍ زیرمې او سرچینې دي چې د وګړو د ژوند په چاپیریال او شاوخوا کې موندل کېږي او د دوی په هوساينه کې رول لری. پنځېزې سرچینې او شتمنۍ د انسان په لاس نه دي رامنځ ته شوي، بلکې په قدرتي ډول زموږ شاوخوا لیدل کېږي چې له پانګې او نقدي شتو (پیسو، ګانو او اسبابونو) سره توپیر لري، پانګه او نقدي شتمني د یو چادکار او زېار ګاللو او سپما څخه تر لاسه کېږي، طبیعي زیرمې او سرچینې هغه ارزښتمن ذخایر دي چې د ټولې ټولنې وګړو مال او شتمني بلل کېږي لکه ځنگلونه، څرخاڼونه، اوبه،

ځمکې، کانونه، کبان، ځنگلي الوتونکي، د لمرورانگې او نور. په دې ډول ټول سارائي ژوي او ځناور هم په همدغو شتمنيو کې شميرل کېږي. د هغو يوه ځانگړنه داده چې ملي پانگه بلل کېږي، د هغو په هکله معلومات او پوهه، د هغو له پېژندلو سره مينه د ملي پوهې او شعور او له خپلې ټولنې سره دوگړو د علاقې ښکارندوي ده او د دغو زيرمو او شتمنيو اداره د دولت پر غاړه دی. له نېکه مرغه وحشي ژوي د طبيعي منابعو هغه برخه ده چې د ساتنې او بيانوني کيدو وړ شتمني ده.

د وحشي ژويو ارزښت او اهميت:

سره له دې چې له يوې خوا وحشي ژوي ډير ارزښتمن ثروت دی، خو هېڅکله نشو کولای د هغو ارزښت په مقداري بڼه وښيو، يعنې کوم پولي قيمت ورته وټاکو، دا ځکه چې سربيره پردې چې مورته گڼ شمير اقتصادي گټې او ښکېنې لري، خو هغوی يو شمير غير محسوس گټې او ځانگړې هم لري او له دې پرته د ټولنې عامه عقايد هغو ته بيلابيل ارزښتونه قايل شوي چې د وگړو له پلوه يوبل سره توپير لري، خو بيا هم له بلې خوا؛ بايد ووايو چې د وحشي ژويو اهميت په څولاندنيو ټکيو کې رالڼدولای شو:

۱- اېکالوژيکي ارزښت: لکه چې پوهيږو د ننيو اهلي څارويو

پخواني نسلونه ټول غير اهلي وو، نو ځکه اوسنيو اهلي څارويو خپل پخوانی خواص ساتلی دي. د يو شمير وحشي ژويو لومړنی اهميت دادي چې د ارثي بانک او زېرمې (Genetic bank) په توگه کار ورکولای شي او د کورنيو څارويو د نسل د ښه کيدو او اصلاح لپاره ور څخه کار اخيستلای شو، د هغو د ځينو ځانگړيو جينونو څخه په استفادې سره کولای شو چې په اهلي څارويو کې د پام وړ خاصيت ته انکشاف او تبارز ورکړو. سربيره

پر دې دوی د خاورو په پیاوړتیا، جوړیدو، بډایینې او حاصلخیزه کولو کې مرسته کوي، له هغو څخه یو شمیر یې د ونو، بوټو په ګرده افشانی کې ونډه لري، یو شمیر نور یې په سېده ډول د ځنګلونو او څړځایونو پر اختیا کې ونډه، اخلي، د بېلګې په ډول د دوی یو شمیر یې د ونو تخمونه (دانې) د خپل خوراکي توکي په ډول د زیرمه کولو په موخه د کال په بیلا بیلو وختونو کې تر خاورو لاندې کوي چې همدا دانې او تخمونه بیا د پسرلي په وخت کې راشنه کیږي او د نویو ځنګلونو د پراختیا لامل ګرځي. یا یو شمیر الوتونکي او ژوي له ځنګلونو او څړځایونو څخه زیان رسونکي حشرات او بریڅې او د ناروغیو خپرونکي وړکوي او ټولوي او د غذا په ډول یې خورې په دې توګه د نباتي ناروغیو مخنیوی کوي.

۲- علمي ارزښت: وحشي ژوي، د هغو ځنځیري غړي، افرازات او غدوات او باهم د هغو اضافي محصولات (وړی، بڼکې، نوکان او نور) په علمي څیړنو کې لوړ اهمیت لري، له هغو څخه د پتالوژي، اېکولوژي، اپیدمولوژي، او وراثت په علومو او څانګو کې کار اخیستل کیږي. همدارنګه د ځینو طبیعي ښکارندو او د بنسټیزو ساینسي پدیدو په څیړنو کې لکه د ناروغیو خپراوي، رامنځ ته کولو او د هغو د قابلتوب بدلون، د واکسینونو په وړانې غبرګون، د درملو اغیزو، د تغذیې بیلا بیلو اړخونو او نورو مسایلو په مطالعه کې او په علمي تجربو کې ورڅخه کار اخلي.

۳- اقتصادي ارزښت: د وحشي ژویو یو شمیر محصولات لکه ښکرونه، پوټکي، بڼکې، غاښونه او نور لوړ اقتصادي ارزښت لري یا هم له هغو څخه ځینې ژوی یې په ژوندي ډول په لوړه بیه پلورل کیږي. د بیلګې په ډول په افغانستان کې د یو ډول باز بیه سلګونو ډالرو ته رسیږي، د پرانګ

پوستکي د ژويو په ټولو پوستونو کې لوړه بيه لري، د مارانو له زهرو څخه په طبابت او روغتيا کې پراخه کار اخيستل کيږي. آن دا چې له بيلا بيلو ذوحياتينو څخه د سر، پښو او نورو شيانو په جوړولو کې کار اخلي د ذومعشتينو له اسکلېت څخه د کورنيو څارويو، تغذيې په پوډر کې کار اخلي. د وحشي ژويو غدوات لکه اندوکراين، ادرينال، پتو تري او نور او دهغورينيت (Rennet) انزايم او تايروکسين او هپارين هورمونونه په انساني طبابت او درملنه کې پوره ونډه لري، د مار له پوست څخه د رماتيزم، د ستوني د درد عضلي انقباضاتو، سپاه زخم (تورټپ)، د ملاخور او نورو به علاج کې استفاده کيږي. د مار پوست د عمر د اوږدېدو سبب کيږي، د روزيل مارو زهر د وينې د ټينګوونکي مادې په توګه نن ورځ په اوسني طب کې حياتي ارزښت لري د يو ډول تمساح پوست څخه د کمربندونو، د سټکولونو، بوتانو او نورو په جوړولو کې کار اخلي. يو شمير ښکار کيدونکو الوتونکو غوښه د ټولو نورو غوښو په پرتله خوندوره او ډېره قيمتي غوښه ده. همدا رنگه هغه ځايونه چې هلته وحشي ژوي ژوند کوي، ملي پارکونه، د غرونو شنې لمنې او درې، ژوبڼونه او دهغو توريزم لوړ اسعاري او پولې عواید لري چې د داسې تفريحي او کلتوري ادارو لپاره عايداتي منبع وي.

۴- تفريحي ارزښت: وګړي د خپلو ورځنو چارو په ترڅ کې د ستوماني،

له امله د مې او تفريح کولو ته اړتيا لري. دوی مينه لري چې طبيعي، شنه او هغه سر سبز ځايونه وګوري چې هلته د الوتونکو آوازونه، د اوبو شرشرې او نور ښکلی مناظر موجود وي، يو شمير ژوي او الوتونکي د سالمې تفريح او بوختيا ډېر ښه او په زړه پورې اسباب او وسايل دي. وحشي ژوي او

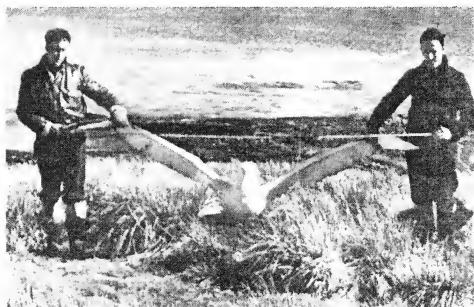
الوتونکي د ټوټې سيمې تفرېحي ارزښت نور هم لوړ وي، هغه ځايونه چې هلته الوتونکي او ژوي اوسېږي، خلک د مشغولا او عکس اخيستلو لپاره هلته ورځي.

۵- ايکالوژيکي ارزښت: د ايکالوژي ډاډ اوسيدود چاپيريال د علمي مطالعې سره سم، د طبيعت ټول اجزا يو بل سره تړلې اړيکې لري چې يو پېچلي او ټول پورې مربوط سيستم يې را منځ ته کړی چې د ايکو سيستم په نوم يادېږي. د يوشمير ژونديو موجوداتو ژوند يو بل سره تړلې چې دې ته (Biom) يا يو بل سره يو ځایي ژوند په نوم يادېږي، نو ځکه يوزيات شمير وحشي ژوي د ايکولوژي او ايکو سيستم مهم جز گڼل کېږي، که چيرې د دغه ايکولوژيکي د يوال يوه خښته له خپل ځايه بيځايه يا ورکه شي، د ايکو سيستم دغه ديوال د نږدو خطر سره مخامخ کېږي.

۶- ټکلا پيز ارزښت: يوشمير الوتونکي او وحشي ژوي د خپل بڼا بڼست او په زړه پورې والي له امله د پاملرنې وړ دي، د هغو ليدل د روحي خوښۍ سبب کېږي او د رواني صحت او تفريح بڼه وسيله بلل کېږي.

د وحشي ژويو حيرانونکي او په زړه پورې نړۍ:
تلويزيوني ذوقي پروگرامونو د اړيکاره کړې چې د ژويو د نړۍ مستند فلمونه له نورو ټولو تلويزيوني پروگرامونو څخه زيات ليدونکي لري او د ليدونکو په نظر د تلويزيون د ډيرو بڼو پروگرامونو څخه شميرل کېږي. ډير زيات پلورل کيدونکي تصويرونه او مناظر همدا د الوتونکو، ژويو او طبيعي مناظرو څخه عبارت دي. څومره به په زړه پورې وي که چيرې موږ د نړۍ د تر ټولو لوی ژوي په هکله چې د يوه پيل لس برابره لويوالی لري، يعنې

(ويل Whale) په هکله معلوماتي پروگرام وگورو. دغه ډير لوی حيوان ۵۰ متر اوږدوالی لري او وزن يې ۱۰۰-۲۰۰ تنو پورې دی! دا وحشي ژوي د انسانانو د اوسيدوله سيمو ډير لري. د ځمکې په شمالي قطب کې په کنگلی ساحو کې ژوند کوي. دا ژوي د غوړ يو او شحمياتو لويه منبع ده چې له يوه ويل څخه ۵۰ تنه غوړ (وازگه) په لاس راځي! حيرانوونکي او ډيره پره پورې خبره ده چې اتهکل وشو چې د قحطۍ په صورت کې به ويل ته مخ واپړول شي! د کنري، سايرکي او بلبلې غرونه د نري ډيرې زړه وړونگې او خوندورې موسيقۍ دي، يو توتي (طوطی) کولای شي خوزره کلمې زده او کټ مټ زموږ په شان و غږ ېږي! تاوسه د ځمکې پر مخ ډيره ښکلی مرغه ده چې شيبی شيبی يې د ښکورنگونه موږ بوخت ساتي.

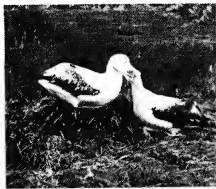
دغه الوتونکي چې د آيسلند قطبي سيمو کې اوسي حيرانوونکي ژوند لري. د هغه د وزرو اوږدوالی يوولسو فټو ته رسېږي.

دوه ډوله زرگان نه يوازي د خپلو غاړو وهلو او سندرو له کبله بلکې
د بڼکو د ښکلا له پلوه هم ښکلي دي.

يوه الوتونونکي د الوتنې په حال کې

دودالوتونکی چې دهگی اچولو لپاره آماده گی نیسی او خالی جوړوی

د اوبو مرغان د خالی جوړولو او دهگی اچولو پر وخت

د سر کس نندارو کې چې کوم ژوي لکه بيزوگانې، يړې، زمري او نور برخې لري ډير زبات نندار چيان لري.

د ځينو ژويو د ژوند څيرنه حيرانوونکې ده. د بيلگې په توگه د بنځينه او نارينه بيزو گډ ژوند کټ مټ واده بڼه لري، د شاتود مچيو منظم ژوند او ورسپارل شوی دندې، د ميريانو ترمنځ د مفاهيمې سيستم، د ليوانود جگړې د اعلان نښې او دهغوی د غوسې را پاريدل، د ژويو د ويرې، يرغل، لورې او نورو علایم او داسې نور ټول هغه حيرانوونکي او په زړه پورې مسایل دي چې موږ د ځيرنو پړوخت هغو کی جالب ټکي موندلای شو، دا هم هيښنده ده چې انسان ډير څه له ژويو څخه زده او اختراع کړي دي.

دويم څپرکی:

په افغانستان کې د وحشي ژويو د چاپيريال خرنگوالی او دهغو د نسل پايښت (بقا)

له نيکه مرغه زموږ گران هيواد افغانستان ډول ډول اقليم، لوړ غرونه، سيندونه، ولاړې او به، طبيعي ښکلا او شنې جلگې لري. د اقليم دغه ډول ډول والي، د ځنگلونو او شنو څرخابونو شته والي ددې امکان برابر کړي دي چې بيلا بېل وحشي ژوي زموږ په هيواد کې ژوند ولري او وموندل شي. سره له دې چې په عمومي ډول زموږ هيواد وچ اقليم لري، خو دلور و څوکو، د بيلا بيلو سيمو د ارتفاع ترمنځ ژور توپير او نور عوامل ددې سبب شوي چې د هرې سيمې هوا له بلې سره توپير ولري. د بېلگې په توگه د هيواد مرکزي سيمو کې ژمی ډير سوړ وي چې بخني يې آن د سانتي گېرد تر منفي څلوېښتو درجو ښکته شي او اورښت د واورې په بڼه وي، حال دا چې په جلال آباد کې ژمی نسبتاً معتدل او د تودو څی درجه کله کله د سلواغې او کب مېاشتو کې تر مثبت دوو درجو ته رسېږي، واورې پکې نه اوږدېږي، اورښت ژمي او اوړي د باران په بڼه وي، کښت يې څلور فصله او ونې يې اکثراً تل شنې وي، نو ځکه د مديترانه يي اقليم لرونکی دی. همدا رنگه زموږ هيواد د غرونو له مخې هم بيلا بيل فزيکي جوړښت لري؛ مرکزي ولايتونه اکثراً ډير غرني دي، خو جنوب او جنوب لويديز بيا يو څه هواره او

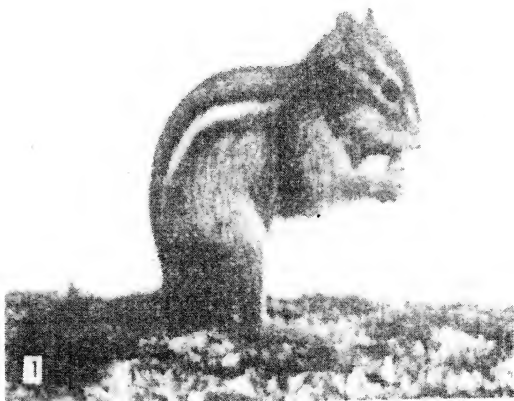
پراخه د دښتې لري، دا ځانگړنه د بيلابيلو مايکرو کلايمتونو د رامنځ ته کيدو سبب شوې، مثلاً شمالي او جنوبي سالنگونه چې خوا په خوا دي بيا هم د اقليمې ځانگړنو له مخې سره توپير لري، نو ځکه يې ژوي هم توپير لري. په عمومي ډول د هيواد د اورښت لوړه اندازه تر ۳/ ۴۹۵ ملی مترو او د لنډ بل منځني اندازه په ډيرو لنډ بل لرونکو مېاشتو کې تر ۷۹ فيصد ورسېږي، له همدې امله دا توپيرونه د دې لامل شوي چې زموږ د هيواد بيلابيلو سيمو کې بيلابيل ژوي و موندل شي چې دا يو شمير يې ښوره لرونکو ځمکو، يو شمير يې ځنگلونو، يو شمير يې د غرونو لوړو څوکو او يو شمير نور يې جهيلونو (ولاړ و او يو) اوسيندونو کې ژوند ولري، نو ځکه د وحشي ژويو جغرافيا يې خپور والی متجانس نه دی.

د هيواد د بيلابيلو سيمو توپير د وحشي ژويو د تنوع سبب شوي. پورته انځورونو کې کتل کيږي چې مار د وچ اقليم ژوي دي حال دا چې بيزو ځنگلونو کې ژوند کوي او معتدلو مرطوبو سيمو سره ښه توافقي لري.

د فزيکي چاپيريال تنوع او بيلابيل اقليمونه د دې لامل شوي و چې پخوا په دغه سيمه کې ډير زيات ډول ډول ژوي ژوند ولري، خو اوس د

زيات بنکار کولو دهغوي د گرځيدو د سيمو د تنگيدلو، د ځنگلونو پر له پسې پرې کيدو، د وسلو د يرکارول کيدو، د وحشي ژويو سيمو کې د وسله والو د لوتگ راتگ او نورو له کبله دغه ژوي له منځه تللي دي. د يوې څيړنې له مخې په افغانستان کې ۱۱۹ ډوله وحشي ژوي پيژندل شوي وو چې دا لکه زمرېان، ليوان، کوتري، ځنگلی چرگان، کونگی، ميري، نولی، بلبللی، شين تاغی، پک چرگان، زرکی، بابينې، بيزوگانې، زانې، غرخې، پرانگان غرنی پسونه، سور لنديان، گيدران، گوراخه او نور دي. همدارنگه زموږ هيواد کې يو شمير ډير کميافته الوتونکی لکه گريت، زانې، بتکې، مارکوپولو پسه، تازی، پرانگ هم شته چې له بده مرغه ځني يې په ورکيدو دي.

هو شمير ذوحاتين لکه چنگاښ هم پيدا کيږي چې دا ټول ژوي ځانگړو مایکرو کلايمنتونو کې ژوند لري چې دروي د ژوندغه ځانگړي طبيعي چاپيريال ته د اېکالوژيکي پلوه هبیتات Habitat ويل کيږي. هبیتات د يو ټاکلي ژوي د ژوند مناسب چاپيريال وي چې د غذا، پټونځاي، او بچۍ زيږولو او نور وله پلوه ېې ورسره توافق موجود وي. د بيلگې په توگه. داوبو ژوي او الوتونکي سېندونو، جهيلونو او هامونونو ته اړتيا لري، ځنگلي ژوي او الوتونکي ځنگله ته او دښتو ژوي. د څړځايو ژوي او همدارنگه غرنی ژوي هريو خپل خپل هبیتات ته اړتيا لري.

سور ځنگلي چرگ چې البته د هغه تور رنگه او سور کمرنگه هم ليدل شوی دی.

د هغو ژويو ژوند چې ونو، بوټو او ځنگل سره بې توافق کړی وي بيا په بله وينا و نبات او حيوان بوډول گډ ژندوي، هغه ته بيا يوم وایي چې د ځنگل يا څپرځای په له منځه تلوسره د اړوند ژوي ژوند همه له گواښ سره مخامخ کيږي.

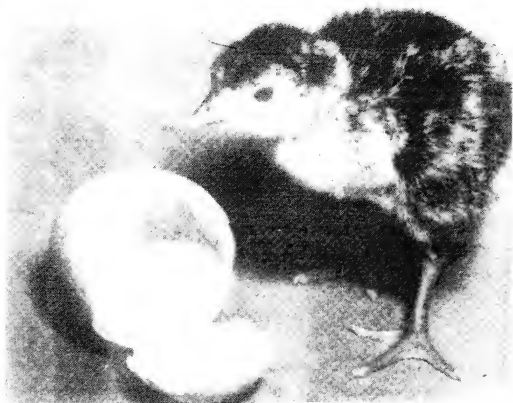
په بله وينا: بيا يوم هغه د ژوند ځانگړی ډول دی چې په هغه کې يوژوی په طبيعي توگه به يو شمير ونو، بوټو کې ژوند تيروی او همدی چاپيريال ته بې د ژوند زون (Life Zone) هم ويل کيږي. زموږ په هيواد کې موږ کولای شو دا ډول زونونه په نښه کړو. په پورته توگه گورو چې هبیتات او بيا يوم د وحشي ژويو د ژوند او پايښت لپاره محیطی شرایط دي. په هبیتات کې هر ډول ويجاړونکی لاسوهنه او منفي بدلونونه د وحشي ژويو د ژوند گواښ لامل کيدای شي. دا ډول لاسوهنه او ويجاړول وحشي ژويو ته د سيده ښکار کولو له خطر څخه کمه نه ده. له بده شامته په دغو څو وروستيو کلونو کې د افغانستان وحشي ژوی د نسل د ورکيدو (انقراض يا Endangered species) له گواښ سره مخامخ شوی. د بيلگې په توگه مارکوپولو گډ او غزگاؤ (بدخشانۍ غواوي) د هيواد په شمال کې، گورا خره جنوب او جنوب غرب د بنسو کې، تازی پيرانگان په پامېر څوکو کې او داسې نور. آن دا چې يو شمير هغه الوتونکي چې هم بې شمير ديروو او هم هبیتات ډير پراخ وو. لکه زرک د هيواد شمال، په تيره بلخ کې د دام ايښودونکو ښکاربانو له خوا مخ په کميدو دي دغه حرفوی ښکاريان زرکان نهسي بيا لويو قفسو کې اچوی او خرڅوي بې ځنۍ له پولو بهر هم اړول کيږي. په ختيځ کې، په تيره لغمان کې يو شمير خلک د باندوډنيولو او خرڅولو له لارې خپل ژوند بسيا کوي.

زه ليکوال يو ځل په ۱۳۷۸ ل کال کې په مهتر لام بازار ور
پيښ شوم، هلته يواځېنې ډير سينگار شوي او لکس دوکان چې
تيلفون او انگريزي لوحه يې هم درلوده، همدا د الوتونکو
د خرڅونکوو، دا هتې د بښود ښکار کونکو او د هغو د قاچاق
وړونکو بهرنيانو د معاملولو لار ښود هتې وه چې هغې ته د بومي
الوتونکو ښکار کوونکو تگ راتگ کاو. د ځينو په وينا:
دغه الوتونکي چې کله له هيواد څخه بهر يو وړل شي،
نوبيا د خليج هيواد ته رسول کېږي، هلته د يوه باز بيه ۵۰۰۰۰
دالره ده! د تور غره هوسۍ د زيات ښکار له کبله په کلکه مخ
په انقراض دي.

يو ډول هوسۍ چې ځنگل کې ښه توافق لري.

د کونړ د ځنگلونو پر له پسې وهل او آن په ورځو ورځو او شپو شپو د هغو سوزیدل د یو شمیر ژویو او الوتونکو د ژوند د ساحې د تنګیدو لامل شوې ده.

د اوښ مرغه د شتر مرغه بچی، پریردی چې همدا اوس بی غمه او خوشحاله ستر شی.

باید په دې وپوهیږو چې زموږ هیواد داسې ژوي هم لري چې ساري یې په نړۍ کې نشته، لکه مارکو پولو ګډ چې ۲۸ منه (۱۷۹ کیلو ګرام) دروند والی لري او د ښکرو اوږدوالي یې ۱۷۰ سانتی مترو ته رسیږي، یا یورال پسونه چې یو ډول کمیابه وحشي پسونه دي او دا اهلي پسونه په اصلاح کې ډیره ګټه ورڅخه اخیستل کیدای شي. له بده مرغه په هیواد کې د ۲۳ کلن جنگ له کبله چې هر لوري او هر څه یې برباد کړل، وحشي ژویو یعنې زموږ

دغې ملي لوبې شتمنۍ ته هم لوی زیان وړاو، گڼ شمیر ژوي د بمبارۍ چاودونو، د توپک د کلتور د واکمنۍ او په هر ساکن د ماشي کش کولو، د وحشي ژويو هبیتاتونو کې د وسله والو دود تگ راتگ او نورو جنګي لاملونو له کبله لومړي له خپل هبیتات او با یوم څخه جلا او بیا ورک شول. له دې کبله چې یو شمیر ژوي د غذائي زنځیر یا د انرژیکي کړیو له امله اړ دي چې خپلو بومي ځایونو کې ژوند وکړي، نو که چیرې دغه بومي ځایونه وېجاړ شي، د دوي ژوند له گواښ سره مخامخ کیږي، په دې ډول ښکاره شوه چې وحشي ژويو او دهغو د نسل د پایښت لپاره محیطي شرایط بوه اړینه خبره ده، که چیرې دغه محیطي شرایط نا مساعد شي او یا تاكلي هبیتات او با یوم وېجاړ شي، د هغوی نسل د انقراض له خطر سره مخامخ کیدای شي. په پرمختللو هیوادونو کې ځانګړي ادارې او مؤسسي ود وحشي ژويو د نسل د بقا اوساتنې او ملي پارکونو لپاره موجود دي او موظف دي. د بیلګې په توګه د امریکا متحده ایالاتو کې د فدرال ځمکو او طبیعي زیرمو، د وحشي ژويو د ژوند د خدماتو اداره او د کسانو د ژوند ساتنې ادارې موجود دي چې د ۴۴ سیمو د ژويو ساتنه ترسره کوي.

همدا ادارې د ساراې الوتونکو را رسیدو او هګي اچولو د ۱۵۰ سېمو ساتنه په غاړه لري. د ملي پارکونو د خدماتو اداره د ۳۴۰ ملي پارکونو او تاریخي ځایونو، منتظرو اوسیدونو نظارت څارنه او ساتنه په غاړه لري. په همدې ډول په نړیواله کچه د وحشي ژويو ژوند او پایښت لپاره یو شمیر مؤسسي او اداري فعالیت کوي چې د وحشي ژوبود ژوند نړیوال صندوق (W.W.F)، د چاپېریال ساتنې نړیوال کمیټې (M.A.B) د ملګرو ملتونو د UNDP او F.A.O ادارو نوم اخیستلای شو. د وحشي ژويو د انقراض د مخنیوي او د نادر او کمیابو ژويو د ژوند بچ کولو لپاره پراخه

عملي څېړنې روانې دي. د N.Simon او J.Vincent, D. Fesher د څېړنو سره سم، بيلابيل وحشی ژوي له منځه تللي. د امريکا د متحده ايالاتو په سره کتاب کې د سل گونو داسې ژېو نومونه شته چې اوس له منځه تللي دي. د شمسی کلو د پنځوسمي لسيزې په لومړيو کې د ارواښاد سردار محمد داود خان د جمهوريت پر وخت د هيواد ځينی سيمي لکه پامير، د باميان د هاجر دره، د غزني ولاړې اوبه، امير بند، د غزني ناوړه او

په پرمختللو هيوادو کې د ژويو د روغتيا د څارنې او درملنې لپاره زولو جهستان او وټرنر دوکتوران ځانگړې پاملرنه کوي.

نور ځايونه رسماً د ملي پارکونو په توگه وپيژندل شول او په هغو کې هر ډول بڼکار، د طبيعي شتمنيو هر ډول ويجاړول، د ونو پرې کول، اور لگول او نورې لاسوهنې منع اعلان شوې وې، آن دا چې د بدخشاني غواو شمېر ترسره شو او برآورد يې بشپړ شو او د هغود نسل د پايښت لپاره تدابير لاس لاندې ونيول شول. دغه تدابير او اقدامات د وحشي ژويو، ژوند پايښت، د هغود چاپېريال د شرايطو او هببتات د ښې او په دغو ځايو کې هغود ژوند دوام لپاره وو.

ليږد هم د ورنښت په موسم کې د زياتو مشکلاتو سره مخ دی.

درېم خپرکی:

د افغانستان د وحشي ژوي، وېشنه او د ژوند د سيموله مخې د هغوزون بندي

لومړۍ - د افغانستان د بومي وحشي ژويو پېژندنه:
د ژويو د بڼې پېژندنې لپاره کولای شو هغه د بيلا بيلو اړخونو له مخې
کتگوري کړو، لکه:

غوښه خوړونکي ژوي، واښه خوړونکي او هغه ژوي چې دواړه ډوله
خواره خوري. د اوسيدو د ځای له مخې د ژويو وېش، لکه: غرني ژوي،
څنگلي ژوي، د بڼې ژوي او د اوبو ژوي او نور يو بل ډول وېشنه د اړونکو
، خريدونکو څښيدونکو او الوتونکو د چې د پرمېنيو وېشنو سره
توپير لري، خوله اکاډميک پلوه، وحشي ژوي په يوه بله بڼه وېشل کيږي چې
هغه په آرډر، فایلم، جنس او سپېشزونو سره بيلیږي. موږ دلته لومړي بومي
وحشي حيوانات او بيا الوتونکي او په پای کې د زمکې خپل بحث کې
راولو. ناکورني يا سارايی څاروي ټول د خپل ژوند د څرنگوالي، د
چاپيريال، د کال د موسمونو او فصلونو په ترڅ کې د چاپيريال د بدلون او
نوروله پلوه يو بل سره توپير مومي. له بلې خوا په خپله ژوي او د هغو بيلا
بيل ډولونه د نسل د توليد ياد زيږولو د چاپيريال د څرنگوالي
(Breeding habitat) د تغذيې د څرنگوالي، د گرځېدو راکرځېدو د

شعاع (crusing radius) د څرنګوالي او د جوی اوضاعو سره د د جوړوالي له پلوه یو بل سره توپیر لري. په همدغو څانګړنو کې توپيرونه د دې لامل ګرځیدلي چې وحشي ژوي خپل ځان ته د خوښۍ سره سم ځای غوره کړي او د هر یوه د ژوند ساحه د پورتنیو لاملونو له مخې توپیر مومي؛ له هغوی څخه ځینې یې بشپړ څړځای ته، ځینې یې سیندونو او ډنډونو، ځینې یې ځنګل او ځینې یې غرونه خوښوي او ژوند ته یې برابر ګڼي. دا چې ژوي څومره د زیرولو او تکثر جوګه دي، هم توپیر لري: هغه شمیر یې چې په کال کې څو څو ځله بچي راوړي، د هغوی حیاتي پوتانسیتیل زیات دی، د بیلګې په توګه یو ډول سپین مورکان شته چې په کال کې ۴-۸ ځله بلاربيږي او هر ځل له ۶-۸ پورې بچی راوړي، حال دا چې پیل او بیرته دوه دوه کاله وروسته بلاربيږي او په هر ځل یوازې یو بچی زیږوي، نو ځکه د مورک حیاتي پوتانسیتیل د پیل په پرتله ډیر اوچت دی. دالتونکو حیاتي پوتانسیتیل هم یو بل سره توپیر لري، د هغوی د نسل مقاومت د ښکار په وړاندې هم د دوی حیاتي پوتانسیتیل ښکاره کوي، هغه شمیر یې چې ښه حیاتي پوتانسیتیل لري، د هغوی د خپوروالي وړبوی هم ښه پراخه وي، لکه عادي چنچني چې په هر ځای کې لیدل کیږي. دلته به د افغانستان د وحشي ژویو بیلابیل ډولونه وښیو او بیا به یې د خپوروالي وړبوی او زون بندۍ د هیواد د نقشۍ پرمخ وښیو:

۱- د افغانستان وحشي پسونه: وحشي میږې او پسونه تي لرونکي څاروي دي او د دوونو کانو لرونکو سم لرونکو (د وشنګله) یا (Bovidae) په ډله کې راځي، جینس یې Ovis بلل کیږي. د علمي

څیړنوله مخې دا د منځنۍ آسیا اصلي بومي څاروي دي اوله هغې جملې یې زموږ هیواد اصلي تاتوبی بلل کیږي. دغه پسونه او میږي په لاندې سپیشسزونو ویشل کیږي:

الف - *Ovis vignei* یا *Urial*: دغه ډول پسونه یا غرنۍ میږي له زیباک څخه نیولې تر سیاه کوه^(۱) پورې موندل کیږي.

میږي د هغو لومړنیو اهلی شویو څارویو څخه بلل کیږي چې اصلي تاتوبی یې منځنۍ آسیا بلل شوی او افغانستان د پیدا کیدو اصلي ځای گڼل کیدای شی.

(۱) سیاه کوه او تورغر یو بل سره توپیر لري. سیاه کوه د هیواد په شمال کې یوه د غرونو لړۍ ده چې تقریباً شرقاً غرباً پرته ده، خو تورغر د هیواد ختیځ، ننگرهار کې د گنبدی د دښتوله پای څخه نیولی (د ننگرهار او لغمان سرحد) بیا د کابل سېند په موازی تر سروبی او آزی رسېږي چې تقریباً شمال ختیځ، جنوب لویديځ پروت دی.

د افغاني يورال ځانگړی ايكوتیپ چې د *Ovis orientalis cycloc* په نوم پېژندل شوي دي، د دوه نوکه لرونکو نورو څارويو په پرتله ډیر پراخه د اوسیدو وړبوی لری. په افغانستان کې د بدخشان او سیاه کوه له سیمو پرته په بامیان او د هندوکش درو کې هم لیدل شوي دي په تیره بیاد بامیان آجر دره کې یې رمې لیدل شوی دي. دلته بند یورال یوازې د کابل په ختیز کې لیدل شوي دي او د تورغره تر ځینو برخو هم شته. بلوچې یورال د غزنی په سرحدی برخو او قندهار کې موندل کیږي. د علمی څیړنو له مخی ثابت شوی ده چې دا ډول میږي او پسونه د بحرله سطحې څخه د ۴۵۰۰ - ۵۰۰۰ مترو ارتفاع کې په الپی او استیپ سیمو کې ډیر بڼه توافق لري. د یورال څلور نور ايكوتیپونه را منځ ته شوی دی چې هر یو یې د خپل وړیو او ظاهر بڼی له مخې لږ څه توپیر سره لري. دا ډول میږي او پسونه په اوسني وخت کې په ایټالیا او یونان کې هم موندل کیږی. د پوهانو په وینا یورال د اوسنیو اهلی پسونو اصلی پخوانی نسلونه دي کوم چې اوس بې زموږ کو چې هیواد وال ساتي اورمې بې لري. له دغو وحشی پسونو څخه اوس هم موږ د اهلي میږو په اصلاح او بڼه کولو کې کار اخیستلای شو دا د اهلی پسونو سره د بڼې له پاره دومره نژدیوالی لري چې په مشکل بې له اهلي سره فرق کېږي لکه هماغسې چې یو ډول گورا خر چې پخوا د هیواد جنوب او جنوب لودېز سیمو کې موندل کیدل او اوس د ایران د هیواد غاړې ته موندل کیږي، د عادي خرو سره ډیر لږ توپیر لري، خود هغو نکه سپین او نکه تور بې نشته، خرما بې رنگ یې ډیر دي.

ب - مارکوبولو: دا د نړی پر مخ یو ډیر لږ موندل کیدونکی ژوی دی.

د هغه علمي نوم *Ovis ammonpoli* دی، خوله دې کبله چې یو ایتالوي ګرځندوی (تورېست) چې نوم یې *Marcopolo* وو، دغه د نړۍ ډیر لوی پسونه د لومړي ځل لپاره په پامیر کې ولیدل او هغه یې بیا نړیوالو ته ور وپېژندل او په خپلو یادښتونو کې یې خوشو ځایه دغه حیرانونکې پسه یاد کړې. نو ځکه وروسته له ۱۸۴۰ کال څخه د همدغه ایتالوي ګرځندوی په نوم یادېږي، خو زموږ هیواد کې یې ځنۍ خلک د مارکوپولو ګډ او ځنۍ هم مارکوپولو پسه او ځنې یې مارکوپولو آهو بولي. دغه ژوي ۱۰-۱۴ کالو عمر کوي، د پامیر په لوړو کې یې د سمندر له سطحې ۴۰۰۰-۶۲۰۰ مترو جګه کې ډیر ښه توافق موندلي، په تیره بیا یې په واخان کې ډیر لیدل شوی دی. د هغې سروې او موجودي له مخې چې په ۱۳۵۶ کال کې ترسره شوې وه، په پورته سیمو کې تر ۲۵۰۰ پورې مارکوپولو موجود وو، خوله دغې نیتۍ وروسته کومه سروې نه ده ترسره شوې. سره له دې چې مارکوپولو ته هم آهو وایي خو عادي خلک هم د هغه توپیر له آهو سره کولای شي او هغه دا چې مارکوپولو د آهو یا هوسۍ په پرتله ډیر لوی دی او ښکرونه یې تاو شوې ښه لري، په داسې حال کې چې غرڅه او هوسۍ داسې ښکرنه لری. او په منډه او ځغاسته کې آهو (هوسۍ) د مارکوپولو په پرتله ډیره ګړندی وي.

۲- غزال: د دغه ژوی علمي نوم *Gazella Subguthiurosa* دی

چې ټي لرونکي دونو که لرونکي دي. د سمندر څخه د ۱۰۰۰ مترو لوړوالی کې ښه ژوند کولای شي په سارائي او د غره لمنو کې موندل کېږي دونو او بوتو پانښې خوري. د هرات، کندهار، گرشک او کلات شاوخوا او د خلم او حیرتان په دښتو کې لېدی شوي دي. اټکل کېږي چې د هیواد جنوبي د

ښتې به ورته ډير ښه هېښتات وي دا ځكه چې هلته تېټ او بوټي ډوله ونې او اغزي، لكه دودينا، ساكسول او اسكېن ډير شنه كيږي، ظاهراً خلك دى ته هم غرڅه وايي، خود ښكلا، كوچينوالي او د پيدا كيدو د سيمود ځانگړتيا له مخې غرڅې سره توپير لري.

۳- هوسى: دغه ژوي لوړ ښكرونه لري، چې ددوى، عمر له مخې په اصلي ښكرونو باندې فرعي نور كوچنى ښكرونه هم ليدل كيږي، د سترگو گاتې يې لږ څه راوتلي وي گيډه يې بشپړه سپېنه وي، چې زموږ هيواد كې يې دود ډوله شته:

- بدخشانى هوسى (*Capra ibex sibericas*) چې د پامير په خورو ورو تپرو او لمنو كې، او په تيره درواز او زيباك كې او آن د نورستان ځينو سيمو كې ليدل شوى دي، تر ۵۰۰۰ مترو لوړو سيمو كې ژوند كوي. د لويو پرښو منځ كې د شنو بوټو او د غرينوونو له پانو څخه خوراك برابروي.

- د هندو كښ ډول يې يا (*Capra ibex ibex*) چې د باميان په درو، اجر، تنگي غارو او دلته بند كوتل كې موندل كيږي. د هغو احصائيو او څيړنو له مخې چې په ۱۳۵۶ كال كې خپرې شوي د دغو ډولونو څخه ۶۰۰۰ يې ژوندى وې.

يو بل ډول هوسى چې تيري هوسى ورته ويل كيږي او د ښې، جسامت او ښكرونو له مخې د كورنيو وزو سره ورته والى لري، له همدې امله ورته وحشى ژوي هم ويل كيږي، او كابل ژوبن هم د وحشى وزو په نوم معرفي كړي. داوسنيو اهلى وزو قديمي نسلونه دي چې علمي نوم يې

Capra acgagrus دی. دا په دښتو کې اوسېږي چې په تیرین کوټ، ارزگان د هلمند تر سیند پورته، د گلران د ښتو، فراه او د غورشاو خوا لیدل شوي دي، دا په لوڅو د ښتو او بې ځنگله لمنو کې چې سمڅي و موندل شې ژوند کوي. له نسبتاً پټې ارتفاع (۲۵۰۰ - ۳۵۰۰) مترو سره یې توافق کړي. په منډه کې د غزال په اندازه ګرندی نه دي ګیدي لاندې برخه یې سپینه نه ده، د تحقیقاتو له مخې د اهلي وزو د نسل د اصلاح لپاره ډیره مناسبې دي، ځکه چې دا وزې د محیطي ناوړه شرایطو سره ډیره ښه توافق لري چې کولای شو دغه خاصیت یې اهلي وزوته ولیږدو. نو ځکه یو ښه جنټېکي بانک او ارثي ذخیره بلل کېدای شي.

څلورم ډول هغه هوسی دي چې د مار خوار آهو (*Capra falconeri*) په نوم یادېږي. دا د لغمان په الیشنگ او الینګار کې، په نورستان او کونړ په کامدېش، برگمتال. پیچ درې، پارون، وایګل او دسایې غرونو، تنګي غارو، لته بند کوتل، د بدخشان په درواز او د پکتیا او سپین غر، ځنگلونو کې شته. ځنگل سره توافق لري او د کانيفرس ونو ځنگل یې خوښیږي او په لوړو تېزو کې یې پټیږي، لکه چې لیدل شوي د ختېخ اکثرأ غرونه او د جنوب یو شمیر غرونه د کانيفر تل شنه ځنگلونه لري. له ۲۳ ځنگلونو د له منځه تلو، ښکار کولو او د څړځایونو کمښت له امله د هغو شمیر بالکل کم شوی دی. په ۱۰۰۰ - ۴۰۰۰ مترو لوړو کې ژوند کوي، لږ څه کوچنی دي، له وحشي وزو څخه په غفاسته کې ګرندی دي. نو ځکه په لوړو څو کوکې او سیدلای شي.

پنځم ډول هوسی د ختن آهو (*Moschus moschiferus*) څخه

عبارت دي. د ځينو څيړونکو له مخې د هغو اصلي منشأ او د پيدا يښت ځاي نورستان دی، په ۳۰۰ - ۱۵۰۰ مترو لوړو کې ښه توافق لري. ددوی طبيعي هبیتات د بلوطو او په مجموع کې د کانيفر ځنگلونه دي. نن ورځ يې نسل بيخي له منځه تللی دی چې علت يې د ځنگلونو له منځه تلل او د پړانگ او زمریو له خوا د هغو څيرل دي د پخوانيو شاعرانو په شعرونو د گرځندو بانو په ليکنو او تاريخ رواياتو کې د ختن آهو نوم زيات راغلی دی.

۴- گاوزې: دا هم ټولر پيدا کيدونکی ژوی دی چې د سمندر له سطحې په ۱۰۰۰ مترو لوړ د سيمو کې موندل کيږي په چمنونو، جبه زارونو او د سيندونو د غاړو شيلو کې موندل کيږي. شمير يې له پخوا څخه کم و، د امام صاحب او د تخار ولايت ځينو چمنونو او شيلو کې ليدل کيدې. د باميان ولايت د هاجر درې دولو ځنگلونو کې هم ليدل شوي دي.

۵- گوراخر (گوره خره): ددغه ژوي علمي نوم *Equus hemiones* anger دی، د افغانستان يو گوته په شمار ژوی دی، پخوا وختونو کې خور د کابل، چکري، پاي منار، د غزني دښتو، کپواز او هريرود کې و. په ۱۹۷۷ م کې يواځې ۱۲ دانې گوره خره په افغانستان کې ليدل شوي وو. گوراخريو دښتې واښه خوړونکې سم لرونکې: ژوي دي. په تېهټو دښتو کې چې ۵۰۰-۱۰۰۰ مترو لوړوالی لري او په چو بيداو کې اوسيږي. پخوانيو کلونو کې يې يو شمير د ايران خاورې ته او دښتي په ابران کې اوس هم شته په افغانستان کې انقراض سره مخامخ شوي دي.

۶- غرگاو: سم لرونکې واښه خوړونکې ژوی دی. د تي لرونکو ټولگي پورې اړه لري. اوس هم د بدخشان ولايت کې شته، له دې کبله چې د

انقراض گواښ يې احساس شوی و، په ۱۳۵۸ ل کې تصمیم ونهول شو چې ۸۰ د ډول غوايان هاجر درې ته يو ورل شي چې هلته يې ښه توافق وموند خو اوس معلومه نده چې بر خلیک يې څه شو؟ ددی غوښتنه کوي چې يو ځل بيا سروی او موجودي وشي.

همدارنگه پرانگ، زمری، گيدر، لیوه، بيزوگان، سوي. او یو شمیر نور غوښه خوړونکی او واښه خوړونکی ژوي د افغانستان له وحشي ژويو څخه شمیرل کيږي چې وروسته به د هغو د زون بندي په برخه کی ورڅخه یادونه وشي.

دویم - د افغانستان د بومي وحشي الوتونکو پیژندنه:

الوتونکي ډیر ښکلی او حیرانوونکی مخلوقات دي چې یو شمیر يې ډیر د لوړه بیه لری، کیدای شي دوی هم د ژوند د هبیتات او د خوراک د ډول له مخې په بیلا بیلو ډولونو ووېشو، لکه غوښه خوړونکی الوتونکي چې باز، پکه باښه، کونگ او نور دی، دانه خوړونکی الوتونکی لکه زرک، کوتر، شامه تورې او نور.

د افغانستان د اوبو الوتونکې مرغای، زانې، قاز، ډوبینکې او نور دي. د خپرونکو په وینا د غزنی ولاړو اوبو کې پنځوس ډوله الوتونکی اوسیدل په دې کې د شین ټاغی په شان الوتونکې هم راتلل چې کبان خوري او ژوند يې په یو ډول نه یو ډول اوبو پوری تړلی ده. له بتکی با سارايي مرغای، چې د افغانستان د وحشی الوتونکو زیاتو برخه جوړوی. بیلا بیلو سیمو کی زیاتې موجودې دي، مثلاً د کابل د بیني حصار چمن کې ښار ته ډیر نژدی دی هم په پخوا کلونو کی موجودې دي. دغه ښکلی الوتونکی چې

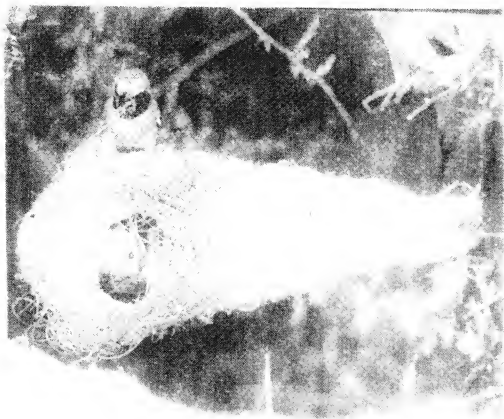
د هغو منظم سيلونه په هوا کې زړه وړونې منظرې جوړوي، د پروان ولايت په درو کې د پنجشير سیتد په اوږدو وکې، د چهار آسياب ولسوالۍ چمنزارونو کې، د شمال ولايتونو جبه زارونو کې لکه د رقد، امام صاحب، د آمو په افغاني څنډو کې، د پلخمرې ځينو سيمو کې، د سروبي او درونتي په بندونو کې هم ليدل شوي دي. په ۱۹۷۰ م کال کې د غزني په ولاړو اوبو کې د مرغايو شمير پنځلس زره راپور ورکړي شوي و. له هغو څخه ۶۴ دانې په ۱۳۴۷ - ۴۸ کلونو کې کابل ژوبن ته هم رسيدلې وې. کابل ژوبن کې وحشي بتکې تر ۱۳۷۱ کال پورې وې. وحش بتکې بيلابيل ډولونه لري چې ښکاريان يې د چورکو، سونا، سيخ دم، پيشو سرو او نورو په نوم يادوي. د بتکو د هگۍ اچولو وخت د پسرلي مياشتې وي، د شمال ولايتونو او د غزني ولاړو اوبو په نيزارونو او لوڅو، پتخو کې هگۍ اچوي، د چنگاښ او زمري په مياشتو کې نوي بچي الوتو ته چمتو کيږي او په هوا کې په منظمو سيلونو او کتارونو را ښکاره کيږي اکثراً په اوږې کې او بېاد ژمی له خوا خپل د اوسيدو ځايونه بدلوي او مهاجرتونه کوي. د غزني ولاړې او به د زانې او حسيني قازونو د هگۍ اچولو ځاي هم دي، هغه قاز چې دغو اوبو کې ژوند کوي، دوه ډوله دي:

- لوی يا غټ حسيني قاز (*Phoenicopterus ruber roseus*)

- کوچني حسيني قاز (*Phoenicopteru minor*)

دغه ښکلې الوتونکي آن له څو کلونو راهيسې د ښکاريانو له بې کچه ښکار سره مخامخ دي. وروسته بيا په ۱۳۵۶ هـ. ش کال کې د ملگرو

ملتونو د UNDP او F.A.O د ادارو د وحشي ژويو د ژوند د پايښت د پروژو په سپارښت او د وحشي ژويو د ژوند ساتني د نړيوال صندوق (W.W.F) په مالي مرسته او د کرنې وزارت په مرسته او پاملرنه، د غزني ولاړې او به رسماً د بتکو او قازانو دا د رسيدو ځای اعلان شو او په هغه کې ښکار کول منع شول، خو په دغو څو وروستيو کلونو کې د وچکالۍ له کبله د اوبو سطحه ټيټه شوې، شاوخوا بې درمو او خلکو گرځيدو او د ناوړه ښکار له کبله بې ژوي له گواښ سره مخامخ دي چې يو ځل بيا کلکه پاملرنه

غواړی. د غزني ولاړو اوبو کې يو شمير نور الوتونکی هم ژوند کوي لکه دويينکی او نور الوتونکی.

د افغانستان ځنگلي الوتونکي هم د هيواد د وحشي ژويو يوه غوره برخه جوړوي چې په دې کې ځنگلي چرگان هم راځي چې د کونړ او نورستان په ځنگلو نوکی ليدل شوي دي. دغه چرگان د خپلو ښکلو ښکوا د غوښې له کبله مشهور شوي دي. غرني الوتونکي زرکان او سپسې دي چې د زبات ښکار له امله يې شمير په کيدو د پي سارا يې کوترې، چرچانگی، ساير کې، شامتورې، شارو، مړزان، توتی (طوطی)، گلسرده، قمری، کشکره. کارغه، ډول ډول بازو او با ښې هغه الوتونکي دي چې يو شمير د غوښې يو شمير يې د ښکلا، يو شمير يې د ښکوا او نور يې د ساتنې د بوختيا له مخې نوم لري. د بيلگې په توگه پخوا کلبونو کې د کابل کاه فروشي بازار بود ليدو لووړ بازار وو. چې په هغه کې د رازراز الوتونکو د پلورلو هتې وې. يو شمير خلک ځينی الوتونکی د هغو د ښکلی غړ او ښکلا له پاره په قفسونو کې ساتي.

دریم - خزنده ژوي:

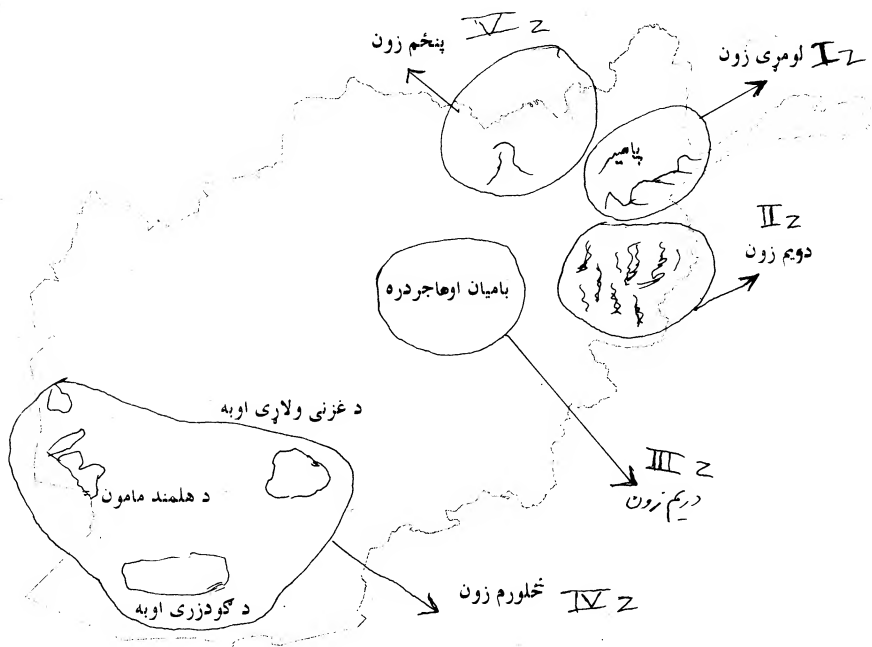
افغانستان بيلابيل خزنده يا څښيدونکی ژوي هم لري د بيلگې په توگه مار، سوسمار، سيمساره، کشپ، چرموښکی يا کربوري، نولی او نور. له دې کبله چې تر اوسه پورې په هيواد کې بيلابيل صنايع نوي د پرمختگ په حال کې دي او نه هم څښيدونکی ژوي د ښکار ارزښت لري. نو ځکه اهميت او ارزښت د الوتونکو په اندازه نه دي، خو په نورو هيوادو کې دا ډول ژوي د يرزيات ارزښت لري، د بيلگې په توگه د قزاقستان په دښتو

کې د مارانو وروزی او تکشېر ځانگړی پروژې موجود دي چې د هغو زهر د طبابت او دوا جوړولو لپاره راټولوي، وروسته بیا دغه زهر پروسیس کيږي ډیري قیمتي دارو درمل وړ څخه جوړيږي، آن دا چې یو شمیر هیواد و چې د مار پوست ډیر لوړ قیمت لري. دا ځکه چې د بیلا بیلو درملو د ترلاسه کولو لپاره په کاریږي. آن دا چې د یو ډول مار غوښه خوري هم. همدارنگه زموږ د هیواد یو شمیر سیندونو او ډنډو کې بیلا بیل کبان، چنگاښونه، سگ لاهو، مار ماهي او نور ژوي ژوند کوي، یو شمیر وحشي ژوی چې ټاکلې هبیتات او بایوم نه لري، ځانگړي شرایط نه لري چې هغه گیدر، سور لنډي، سوی او لیوان دی چې د هیواد په هر ځای کې لیدل او پیژندل شوی دي، خو یو شمیر نور لکه واورین پړانگ یوازې په پامیر کې ډیر لږ لیدل کيږي او عادي پړانگ چې د هیواد ختیزو او جنوبي غرونو کې لیدل شوي دي. دا ډول پړانگان له پخوا کلونو راهیسې د هغو د پوست په خاطر ښکار کیدل چې اوس د انقراض له گواښ سره مخامخ دي. دشتی پیشوگانې د کندهار په شاوخوا کې موندل کيږي او د نورستان ځنگلونو کې هم لیدل شوي. دا فعلاً کوم خاص ارزښت نه لري په دغه راز شمالي سالنگ او شیبې کوتل کې تور غوړی او غرنی پیشوگانې شته. همدارنگه سوسمار، سوي، نولي او کرپوری هغه شمیر ژوی دي چې د هیواد بیلا بیلو سیمو کې لیدل شوي دي.

په افغانستان کې د وحشي ژویو زون بندي:

سره له دې چې یو زیات شمیر وحشي ژوی د هیواد په ټولو برخو کې

موندل کيږي، خو يو شمير نور ځانگړي اقليم، ارتفاع او هبیتات ته اړتيا لري، د بېلگې په توگه يو شمير يې هوازي ځنگل لرونکو سيمو کې موندل کيږي، يو شمير لوړو څوکو کې ژوند کوي، يو شمير پراخو بیدیاو کې موندل کيږي او داسې نور. هغه ځنگلونه چې ميوه لرونکي ونې لري، ځمکه يې شنه وي او تېري يې چناسی ولري، لکه د کونړ او نورستان ځنگلونه. هلته تور غوري، ايزوس بيزوگاني، پرانگ، ايره، پيشوگاني، تورې بلبلې، ځنگلي چرگان او نور ليدل کيدای شي، د ننگرهار سيمه چې نېمه استوایي ډوله اقليم لري، هلته د مدیترانې د آب و هوا برابر ژوی او بو تې شنه کيږي، د بېلگې په توگه ستروس او زيتون مدیترانه يي اقليم سره توافقي لري نو په همداسي اقليم کې هغه ژوی او الوتونکي چې د Palearctic اقليم ځانگړي لري، لکه سوی، مار، آسمان څکالي (چرمی شوپرک). کربوړی او نور موندل کيږي، خود هیواد د مرکزي سيمو او شمال کې لوړ ارتفاعات بیا له دی اقليم سره توپیر لري، نو ځکه هلته يو شمير نور ژوي لکه غرگاو، يورال غرخي، کجیر (کرگس)، مارکوپولو او نور موندل کيږي. د آمو د غاړې او د کندز چمن زارونه خدنگونه او يو شمير الوتونکي لکه بټکی اوزانې او گوزې (غرخي) لري، خود جنوب او جنوب غرب د بټي بيا بيل اقليم لري لکه بکوا، ناور، کارگو، نیمروز او دلارام چې دلته يو شمير جهيلونه او ولاړی او به هم شته نو هلته قاز، زانې مرغای، لیوه، بانې او نور پیدا کيږي، پخوا وختونو کې يې هوسی او گوره خرده هم درلودل. په عمومي ډول دغه زونونه په لاندې توگه بنودلای شو:

Iz - (مارکوپولو، غزګاو، پورال، پړانګ، لیوه، ګیدر، سورلنډی، ګوربت، بانیی او نور)

IIz - (بتکې، قاز، زانې، غرخې، لیوه، سورلنډی، ګیدر، پکه بابه، زرک، چرچرانکې)

IIIz - (توري بلبلې، شین تاغی، شوپرک، سوی، ګیدر، سورلنډی، لیوه، کشپ، مار،

کربوری او نور)

IVz - (بیزو، ځنگلي چرګان، تورغوری، توري ايری، پړانګ، سارانی پیشوګاني او نور)

VZ - (مرغای، زانی، غزال، خوک او نور)

بادونه: هغه سیمې چې نقشه کې نه دي په نښه شوي او له هغې جملې هاجرلاره او سیاه کو،

هغه سیمې هر ډول وحشي ژوي لري چې کوم ځانګړی زون که ونه شمیرل شوی.

خلورم خپر کی:

کابل ژوبن

کابل ژوبن چې په ټول هیواد کې یوازنی ژوبن دی، د کابل ښار بریکوت (دهمزنګ) کې پروت دی، لویډېز ته یې د دارالامان لوی واک، شمال ته یې د میرویس میدان واک، جنوب او جنوب غرب ته یې د کابل سیند بهیږي. دغه ژوبن په ۱۳۴۷ ل کال کې رسماً پرانیستل شوی دی، د فعالیت په لومړنیو کالونو کې یې د بیولوژیکي څارنې او مسلکي او علمي چارو سر پرستی د کابل پوهنتون د ساینس د پوهنځي د بیا لوژی د څانګې په غاړه وه چې مرسته یې ورسره کوله. په لومړیو وختونو کې کابل ژوبن د ډیرې ساده احاطې او وړوګي جوړښت لرونکی و. ورو ورو د هغه نور کمپلکسونه بشپړ شول. دغه ښار یوه لویه دروازه لري، چې ختیزې خواته ده، د همدغه ورځې خواته د ننوتو د پانو خرڅولو کړکې ده پخوا کلونو کې د دغه ورځې څنګ ته د ښار د ننه ژوبو یو دوه مودلونه او څو عکسونه هم ایښودل شوي وو چې او سړنګ شوي دي. په ورځې باندې له ننوتو سره سم ښی لاس ته د اوبو د الوتونکو د اوبو ډنډ جوړو چې هغه کې بتکې، زانې او قاز اوسیدل ورسې د ورځې څخه ننوتی لوی سړک په کوچنیو کوچنیو لارو وېشل شوي دي چې هره لاره د ژوبو د قفسونو مخې ته رسیدلې ده. لویې دروازې ته مخامخ د ښار منع کی یوه دود پوریزه ودانۍ وه چې اوسې یې دویم پوړ ښار د دی خولومړی پوړ کې یوه کوټه جوړه ده چې هغه همدا اوس (د ۱۳۸۱ ل څه م

مېاشت) د ژوبڼ آمریت دی، پخوا دغه ودانۍ د الوتونکو او نورو ژویو موزیم او گالری چې یو بشپړ ساینسي لابراتوار گڼل کیدای شو. خواوس یې حالت ډېر گډوډ او ویجاړ دی په نړیوالو د یوالونو د علمی معلوماتو لیکل شوی نښې لږ پاتې دي. سره له دې چې د بڼې د بیارغو او کار پیل شوی، خو پخوانۍ کیفیت ته نه دي رسیدلي.

دلته یو کونگ (بوم) لیدل کیږي چې د کابل په ژوبڼ کې له پنجرې نه اخستل شوی دی.

دغه دود پوریزه ودانۍ په ۱۳۴۸ ل کال کې بعنې د بڼې له تاسیس څخه یو کال وروسته پرانیستل شوې وه چې لومړی پور کې یې د نښې لرونکي

گالري گانې وې چې په هغو کې مار، کبان، بيلابيل څښيدونکي او چنچنې وي. په دويم پور کې د افغانستان په تيره بيا د غزني دولاړو او بود الوتونکو موزيم وو چې ځينې په ځانگړو کبمبا وي مواد وساتل کيدل، په همدې پور کې عمومي زولوژېکي معلومات موجود وو چې د زده کوونکو او محصلينو لپاره ډير گټور وو.

کابل ژوبن د آلمان د هېواد په مرسته فعاليت کاو او توأميت يې ورسره و، دغه بڼه ته ځنې ژوي د آلمان د کولن د ښار د دویز بورگ له ژوبن څخه اهدا شوي وو او همدارنگه کابل ژوبن يو شمير هغه ژوي چې په آلمان کې نه موندل کيدل لکه زری زرک، پرانگ او ليوه د آلمان ژوبن ته ورکړي وو چې د کولن د ښار د ژوبن د ښکلی کيدو او د ننداره کونکو لپاره د په زړه پورې والی لامل شوي وو، په تيره د کابل ژوبن او آلمان ترمنځ د توأميت او مرستو په برخه کې د هغه هيواد د ووتنوزولو جيستانو او د ژوبود متخصصينو هر يو: ډاکټر ا.م. نوگه او ناومن نومونه د يادولو وړ دي چې د کابل ژوبن د مشاورينو په توگه يې دنده ترسره کړي. د کولن د ښار ژوبن په ۱۳۵۰ ل کال کې يوه جوړه کانگرو او درې کرو کود يل کابل ژوبن ته بخښلی و. تر ۱۳۵۰ ل کال پورې د کابل ژوبن ته ۱۵۰ ډوله ژوي او الوتونکي راغلي چې له هغو څخه يوازې پيل، کروکو ديل، کانگرو، يو ډول گوره خراو بيزو زمور د هيواد نه وو، نور ټول ژوي د هيواد بوحې ژوي وو. په همدغو کلونو کې په پام کې وه چې کابل ژوبن کې يوه افريقايي ساحه هم جوړه شي او يو شمير افريقايي ژوي د کولن د ښار د ژوبن په مرسته ورته وليږدول شي. په ۱۳۵۳-۱۳۵۴ ل کالونو کې د غرنيو وزو او غرخود ساتلو ساحه پراخه کړای شوه او په بنسټيزه توگه جو، او د ژمنيو ځايونو جوړولو ته پاملرنه

و شوه په ۶۰-۱۳۶۱ ل کلونو کې د سور لنډیو، گیډرو او لیوانو قفسونه او پنجرې د طبیعي رڼا او لمر په لور مخامخ کیدو په منطقو ورغول شول. په ۱۳۶۰ ل کال کې د ژوبن وابنه خپرونکي ژوي داوو: پیل، غژگاو، گوزه، یورال پسونه، وحشی وزې، غرخی، گوره خر (ایرانی او افریقایي)، سوزگي، سوی، شکون او نوره غوښه خپرونکي ژوي لکه پرانگ، زمری، لیوه، گېډر، سپی، سور لنډي، بانبې، پکي بانبی (دغه بانبه ژوبن کی د کلمرغ څخه په پښتو د پک چرگ په بڼه ژباول او لیکل شوی ده)، کونگ، مار او نور، دانه خپرونکي الوتونکي لکه، کوترې، مرغای، زانی، ځنگلي چرگان، شامتوری، توتي (طوطی)، کارغه، زرک، تاوسه، اډیو شمیر نور او یو شمیر نور ژوي لکه بیزو، کشپ، خوک او ایزه وو. البته هغه گوره خره چې د ایراني په نوم هلته لیکل شوی وو، دا هماغه گوره خره وو چې پخوا د هیواد جنوب او جنوب غرب بیدیاووکی موندل کیدل، او هم ایراني او وطنی بیزو دیر لږ توپیر درلود، یوازی شمپانزی د هیواد بومی ژوی نه، بلکې له افریقا راوړل شوي و. په شپتېمو کلونو کې بیزو گانوته د باغ په غری لوري کې یوه بیله برخه د یو دایروي حوض په توگه جوړه شوه چې لوړ د یوالونه یې لرل او دهغه منځ کې تیري او مغارې (پتونځایونه) جوړ شول خو شمپانزې په اساسی دوه پوړیزه ودانی کی لوېدیځ لوری ته اول پوړ کی یوه بیله خونه کی ښیښه یې لرله پاتی وه. یو شمیر وطنی بیزو گانې د دوه پوړیزې ودانی چپ لوري ته په فلزي پنجره کې ساتل کیدې او س هم پکي ساتل کیږی په کابل ژوبن کی د ژویو منل او ساتنه د اقتصادي او اقلیمي شرایطو تابع ده دا ځکه چې پرته له اقلیمي توافق څخه نشي کیدای ژوی ومنل شي. د بیلگې په توگه د قطبي سیمو د ژویو ساتنه په کابل ژوبن

کې امکان نه لري او هم هغه شمير ژوي چې د ژوبن له مادي امکاناتو او بودجې سره برابر والی و نه لری، د امکان وړ خبره نه ده د بيلگې په ډول: هر ژوي هره ورځ ځان ځان ته خپله برخه لگښت او ټاکلې خوراکه لري، د پيل لپاره هره ورځ ۳۰ کيلو رشقه او خوڅو کيلو گازرې، د بيزو لپاره جلعوزی او کيله او نور وژويو ته هم همدا ډول خوراکه حواله وه چې د يوې ورځ مجموعي لگښت يې د هغه وخت په بيو زرگونو افغانیو ته رسيد بړ سيره پردی مؤظفين او پرستاران هم ټاکلی معاش لری. نو ځکه هر هغه ژوي چې له دغو شرايطو سره برابر نه وي نو ژوبن هغه نه شی منلي او نه يې ساتلی شي.

په پام کې ده چې ژوبن لويديز لورې ته خپله ټوله ساحه استملاک کړي او د پام وړ پراختيا ومومي، د بيلگې په توگه داسی طرحه موجوده وه چې د بڼ اوسنی ورېوي د شيردروازی تر لويديزو لمنو پورې پراخه شی او د گذرگاه له پله څخه کوزه ځمکه چې فعلاً پکې سا به کرل کيږی، ټوله تر آرتل پله پورې ژوبن پورې وتړل شي. په دې توگه به چمچه مست سيند (د کابل سيند په دغه سيمه کې چمچه مست بلل کيږی. ځکه په ډير لږ سيلاوراتگ له خپلو ژيو اوږي نو پخوانيو خلکو ورته دا نوم په مبالغه آميز ډول اېښی) د ژوبن له منځه تيريري، خو هغه طرحه عملي نه شوه او نه يې هم دليل څرگند شو. همدارنگه په پام کې وه چې د ژوبن لابر اتوازي برخه او کلکسيون او د موزيم په گهون ځنی برخې راتلونکو پلانونو کې په کال ښار کې د جنگونو له کبله ځای شنی او پراخه يا بشپړې شي، خو وروستيو جگړو، په تيره بيا له ۱۳۷۰ ل کال څخه وروسته بڼ ته ډير زيات زيان واوښت. په تيره بيا په ۱۳۷۲ ل کال کې زيات شمير ژوی يا مړه شول او يا هم له خپلو

ځايونو وايستل شول او با هم له خپلو ځايونو د ايستل شول او ورک شول. آن دا چې د بڼې موظفين او پرسونل د څارويو څخه مخکې شهيدان شول، يو شمير نور چې د گوليو څخه بچ پاتې شوي وو د نه څارنې او ساتنې له کبله ورو ورو له منځه لاړل سره له دې چې د بڼې صادقو، وطنپالو او زړه سواندو موظفينو د ژوند تر پايه په چوپړ او صادقانه خدمت بوخت وو، خود بڼې ژغورنه نه شوه کېدلای. د بيلگې په توگه د زمري د قفس ساتونکي (اکه کاکا) چې د بڼې د اوسنيو مسئولينو په وينا د هغه عکس اوس هم د يوه وطنپال او شريف انسان په توگه په دفتر کې خوندي دی. په ډير د ستونزو منو شرايطو کې آن د ژمي په يخنۍ کې په لوړه خپلي دندې ته حاضر او تر څو يې وکولای شول خدمت يې وکړ تر څو چې د دندې د اجرا په وخت په گوليو د لگېدلو شهيد شو. د ژويو په ډله کې لوی الوتونکي لکه زانې هم همداسې برخلېک سره مخامخ شوې، يو شمير الوتونکي وايستل شول، نور مړه شول تر څو چې د جگړې لمبې لږ څه په کرار شوې، دا دي اوس د بېارغاوڼې چارې پيل شوي دي. زه د ليکوال د ۱۳۸۱ کال د لړم په ۱۴ مه ژوبڼې ته ورغلم او له نژدې يې خپله څيړنه تر سره کړه. د دسمبر په مياشت کې د چين هيواد يو شمير ژوي دغه بڼې سره مرسته کړی. د تلې په ۱۱ يو شمير نوی ژوي چې له چين څخه راوړل شوی لکه يو جوړه زمري، درې ليوان او ځنی نور نوی بڼې ته د ننه شوی. اولس د ژوبڼې بڼه لږ څه بڼه شوې ده، خود فنی او تجربه لرونکو کار کوونکو کمبود، متخصصو زولوجيستانو او ډاکټرو ترنرانو کمبود ليدل کيږي د ژوبڼې د تشکيل د کتاب تر کتلو وروسته ښکاره شوه چې په دغو ټولو کسانو کې يوازی يو تن د وترنري علومو د پوهنځي فارغ التحصيل وجود لري. د ژوبڼې آمریت ډېر نوښتونه کړي چې بايد وهڅول شي د بڼې د بيارغاوڼې لپاره هيله کيږي چې يو منظم

پلان موجود اوسي بايد له بهرنيو هيوادو سره د ژوبنې تواميت رامنځ ته شي او د بڼې ورويو پراخه او کوم ملکيتونه چې پخوا په نظر کې ووتول استملاک شي. وړاندیز کېږي چې د زولوژۍ يوه کمېټه د بڼې د فني پرسونلو په گډون، د وترنري علومو د کرنې د پوهنځي او د ساينس پوهنځي او د علومو د اکاډمۍ د طبيعي علومو د څانگو له غړو جوړه شي چې د بڼې کاربنه والی ومومي او د دغې کمېټې علمي مشورې او لاس ته راوړنې د هيواد په کچه تطبيق شي. بايد د بڼې پرسونل د مادي او معنوي پلوه وهڅول شي، له ديوالونو څخه د ماشومانو او بنټل منع شي، له کتونکو څخه هيله وشي چې ژويو ته هر څه وانه چوي او نه ژوی وځوروي، داسې اجرات دې وشي چې د بڼې شاوخوا د دوږو، خاورو لوگي او هر ډول مزاحمت رامنځ ته کيدو مخنيوی وشي او د باغ شين والی او دونو کينول ته پاملرنه وشي، وړاندېز کېږي د علم او جهل له ځلي د عبدالوکېل ترڅلي د سپرک دووخوا ووتنه ونې کينول شي، او په خپله د علم او جهل د ځلي پارک بيا شين او پاک شي، د بريکوټ د څلور لاري هغه هټي چې نوي غير قانوني جوړې او يو ډول غېزوږ مزاحمت او بې نظمۍ رامنځ ته کړي، لرې کړای شي.

د کابل ژوبنې اوسنۍ حالت او موجود ژوي:

د کابل ژبې د کابل ښاروالي د کلتوري خدمتونو مدیریت پورې مربوط دي. له نيکه مرغه بيا رغاونې ته يې پاملرنه شوې په تيره د نويو ژويو په راوستلو سره يې حالت ښه شوی د مسئولينو په وينا پخوا په منځي ډول د ورځی ۱۰۰ تنه بڼې ته راتلل خود نويو ژويو په داخلولو سره اوس شمير تر ۴۰۰ هم رسيدلي دی د مسئولينو په وينا فعلاً د بڼې د ژويو شمير ۲۲ ډوله دی خو کله چې ټول بڼې وکتل شو ۲۰ ډوله ژوی موجود وو او هغه په لاندې ډول پېژندل کېږي:

گڼه	د ژوبې نوم	واحد	شمير	د خوراک ډول او اندازه
۱	چېنایي زمریان	قلاده	۲	۹ کیلو گرامه غوښه، ۲ سویان
۲	غرخی	رأس	۴	۴ کیلو گازری، ډیرینی مالگی او ورشی، بیده
۳	لیوان	قلاده	۳	۹ کیلو گرامه غوښه او ۹۰۰ گرامه د غوایی زړه
۴	ابیری	قلاده	۵	غوښه، کچالو، وریجی، گازری
۵	خوک	قلاده	۲	کچالو او وریجی
۶	سورلنهی	قلاده	۳	۶ کیلو گرامه غوښه
۷	بیزو	قلاده	۷	۳.۳ کیلو وریجی ۴۲۰ گرامه نخود او میز، جلعوزی
۸	پیشو	قلاده	۱	۵۰۰ گرامه غوښه
۹	سوی	قلاده	۲۲	گازری، گال
۱۰	غالوش	قطعه	۳	۷۵۰ گرامه غوښه
۱۱	کونگی	قطعه	۲	۵۰۰ گرامه غوښه
۱۲	باز	قطعه	۱	۲۵۰ گرامه غوښه
۱۳	گړت	قلاده	۱	۲۵۰ گرامه غوښه
۱۴	شکون		۱	بیلابیلی دانی
۱۵	خادمی		۱	دقیق معلومات تر لاسه نه شوه
۱۶	پکې بایبی (پک چرگ)	قطعه	۲	دقیق معلومات تر لاسه نه شوه
۱۷	زانه	قطعه	۱	۵۰۰ گرامه غوښه
۱۸	غزنی وزی	قطعه	۳	وریجی، پودر، کرکټ
۱۹	کوثری	رأس	ونه شمیرل شو	غنم او نور دانه
۲۰	آدم چهره		۱	غلوفه او د ونو پانی

د ژوبنو نو ارزښت او اهمیت:

نن ورځ په پر مختللو هیوادو کې چې په هغو کې لویو ښارونو ښه وده کړي د ځمکې بیلابیل کارول په سم انډول سره په پام کې نیول شوي دي. یعنې د اوسیدو، صنعتي او سوداګرۍ او ترانسپورتي ساحو ترڅنګ یې تفریحي خدماتی او شنې ساحې هرو مرو رعایت کړي دي. په ښاري نقشو او

طرحو کې د ستومانوونکي گڼې گونې د مخنيوي په خاطر، د گرځيدو راگرځيدو او تفريح لپاره پارکونه، بڼونه او شنه ساحه په پام کې ساتل کيږي، په دې کې يو هم ژوبڼونه وي، خو موږ په خپل هيواد کې همدا څو ژوبڼ لرو. ددې تمه کيږي چې د هيواد لويو ښارونو کې څو څو ژوبڼونه ولرو او په ښارونو کې د تفريح ځايونه، شنه ساحه، پارکونه او باغونه موجود اوسي. ددغو شنو ساحو او بڼو نو ارزښت په لاندې ډول دي:

١- د سالمې تفريح او بوختيا ډير ښه ځای وي چې له ورځنيو کارونو څخه سترېي ښاريان په وزگار وخت او رخصتيو کې د هوساڼې او ستومانۍ د لرې کولو لپاره ورځي.

٢- د گرځندويانو او تورينستانو د جلب ډير ښه مرکز وي، هغوی له داسې بڼونو عکس اخلي، پکې گرځي، خپل يا داشت ليکي او خپله هيوادونو او خلکو ته په زړه پورې معلومات ورکوي چې له يوې خوا د يو شمير اسعارو د راتوليدو منبع او سرچينه وي. له بلې خوا دا بڼونه د هيواد څرنگوالي په ښه ډول بهرنيانو ته ورپيژني.

٣- که چيرې دا ډول باغونه لږ څه پراخ په پام کې ونيول شي، يعنې په هغو کې هوټل، د چای خوړلو ځايونه او شنه پارکونه د کيناستو لپاره ولري، نو له يوې خوا د تفريح ښه ځای کيږي او له بلې خوا يو شمير هيواد والو ته د کار زمینه برابريږي. په دې ډول د ژوبڼو څخه په لاس راغلي گڼي يو شمير ټولنيزو د چارو کې په کارېږي.

٤- د ژوبڼو علمي اهميت تر ټولو زيات وي، داسې چې: ژوبڼونه طبعاً موزيم. کلکسيون او بشپړ لابراتوارونه هم لري. نو دا ډول ځايونه د

محصلينو او زده کونکو د علمي سیر لپاره ډیر غوره وي. په ژوبڼې کې کولای شو یوه برخه یې د علمي پروژو او علمي تجربو لپاره بیله کړو.

۵- د هیواد یو ژوندی نندارتون او کلکسیون به ولرو.

۶- د ژوبڼې علمي تجربه په طبیعي چاپیریال کې د تعمیم وړ وي.

۷- د ژوبڼې شته والی او له هغو څخه لیدنه کتنه د شنو ساحو ساتلو ته د

خلکو مینه زیاتوي، ژویو او الوتونکو ته یې پاملرنه زیاتوي او د هغو په نسبت یې زړه سوي، عواطف او د هغو د ژوند پایښت لپاره یې هڅی زیاتوي. د شنونو له پری کولو ډډه کوی او په الوتونکو یې رحم زیاتوي.

۸- کله چې هیواد وال په تیره نوي ځوانان د خپل هیواد د ښکلو

منظرو، پیداوارو، طبیعي ښکلا، الوتونکو او ژویو سره آشنا کيږي ددی مینه د خپل وطن چاپیریال سره زیاته او پرې ویاړي او د وطنپالنې احساس یې نور هم پیاوړی کيږي او له اروا یې پلوه ددوی استیځکی ذوق روزل کيږي.

له دی امله چې زموږ هیواد د الله (ج) په فضل د ډول ډول او غوره

اقلیم لرونکی دی. او هر ولایت د خپل خپل اقلیم لرونکی او د خپلو خپلو

ژویو او الوتونکو لرونکی دی. نو کولای شو هغه ژوی چې کابل ژوبڼې

یانور وژوبڼو کې توافقه لري، هغه په بل ولایت کې وساتو. د بیلگې

په توگه د هرات ولایت کې د ژوبڼې په موجودیت سره ډیر وحشي ژوي

ساتلی شو، لکه ار، غرڅه، گوره خر، لیوه، گیدر او نور (او په دې

توگه په هرات کې د ژوبڼې په جوړولو سره کولای شو چې هغه ژوی

پکې وساتو چې حاره سمبو سره توافقه ولری لکه ار، غرڅه، گوره خر،

لیوه، گیدر، او نور. د ځینو خبرونو له مخې په هرات کې د ژوبڼې جوړولو کار

پیل شوی دی). همدارنگه د ننگرهار ولایت کې د مدیترانه ئی اقلیم

او استوائی سیمو ژوی چې د Oriental شرایطو سره توافق لری ژوبنې کې ساتلای شو. لکه کبچه مار، لاله سرمار، بیزو، ځینې څښیدونکي لکه کربوري، کشپ او نور، په کندهار او بلخ کې هم د ژوبنې د جوړولو امکانات شته. دا ژو بڼونه کولای شي په راتلونکې کې یو بل سره د تجاربو تبادله او ګډه همکارۍ ولري او دا ټول بیا خپلې علمي لاس ته راوړلی د هیواد و علمي مراکز وواک کې ورکړي.

ملي پارکونه او دهغو اهمیت:

کله چې د وحشي ژويو، ژوبنې یا ايکالوژي څخه خبری کيږي، خامخاد ملي پارک (National Park) مفهوم او اړتيا ذهن ته تداعي کيږي. دا ځکه ملي پارکونه د طبيعي شتمنيو د پايښت او د الوتونکو او ژويو د نسل د بقا سره سيده اړيکي لري، خو هيره دې نه وي چې ژوبنې او ملي پارک يو بل سره د برزيات توپيرونه لري. نن ورځ په پرمختللو هيوادو کې رسماً د دولت او اړونده ادارو له خوا ټاکلي زونونه او ساحې د اړوند هيواد د ملي پارکونو په توگه اعلان او پيژندل شوي دي.

ملي پارک يو ټاکلي زون دی چې د ځانگړي ايکولوژيکي او کلتوري ارزښت له مخې او له دې کبله چې د ټاکلو ژويو هبیتات وي، د ښکلي منظري او طبيعي نايابو او ارزښتمنو زېرمو له کبله او د خپلو ځانگړو اقليمونو له امله يوه د ليدلو وړ او ښکلي زړه وړونکې سېمه وي او د نادرو ژويو د اوسيدو ځای وي. ملي پارکونه درسمی مقام له خوا ممنوع الوردده وي او د ښکار بنديز پری لگول شوی وي او هېڅ ښکاري دام ايښودونکي د لرگيو سوداگر. د ژويو سوداگر او نورو ته اجازه نه وي چې هلته ورشي. د هغو ساتنه ملي مسئوليت بلل کيږي، په هغه کې موجود د ژويو ټول پټيو نځایونه (Sanctuary) او د اوسېدو ځانگړی ځایونه Protected area

په ملي پارک کې محفوظ ساتل کيږي، ترڅو د ژويو يوه د زيرمې او پايښت سيمه يا (Reservation area) باندې واوړي، دغه مقاصد او اهداف د ملي شتمنيو بډايينه تضمينوي او د هغو ژويو د انقراض مخه نيول کيږي چې ډير کمياب دي.

د ملي پارک څخه لاندې اهداف په نظر کې نيولای شو:

۱- د هببتات او بايوم ساتل د هغو په طبيعي بڼه.

۲- د ځانگړو پام وړ نسلونو د انقراض مخنيوی.

۳- توريستي او د ليدو وړ وړوې.

۴- د علمي څيړنو مرکز.

۵- جنتيک زيرمتون.

يومي پارک بايد اقلأ لاندنې ځانگړنې ولري:

۱- د بهلا بيلو ژويو پناه گاه پکې په طبيعي ډول موجوده وي.

۲- پولې يې داسې وټاکل شي چې د ژويو د گرځيدو وړوې (همد

ورځې هم د موسم په ترڅ کې) په پام کې وي او د هغوی د لويوالی سره متناسب وي، ترڅو ژوي د خوراک موندلو، له طبيعي دښمنانو ځغاستې، نسلگيری او جوړې موندلو لپاره پوره وگرځيداي شي، د پامير او د هاجر درې غوره کول د ملي پارک په توگه همدا ځانگړنې لري، خويوازی د غزنی ولاړې او به دا ځانگړنې نه لري.

۳- د ملي پارک په وړوې کې د اورلگولو، انساني وېجاړونکو

فعاليتونو لکه د اهلي څارويو پرول، دونو پرې کول، ښکار او نور و ترسره کولو باندې بنديزوی او آن د وحشي د اړونکو څخه مصئون وساتل شي (کيدای شي ځنی وخت د اړونکی ژوی د ملي پارک د ثروت يوه برخه وي)

۴- د ملي پارک په توگه د سيمې په اعلانولو سره بايد د سيمي ځنی

سرچينی او ښيگڼی لکه د اوبو منبع او نور محدود نشي.

پنځم څپرکی:

ښکار، ډولونه یې او د ښکار قانون

ښکار د ژویو د نیولو هدفمند فعالیت دی چې هغه په ژوندې ډول، حلال شوی یا یې مړ جسد د پلورلو، ساتلو یا خوړلو په موخه تر لاسه شي. ښکار په بیلا بیلو وسایلو لکه توپک، دام (لومه)، تور (جال) چنگک، تازی سپي، روزل شوی بانبې، او نورو په واسطه ترسره کیږي. زموږ هیواد له پخوا څخه ښکار ځایونه لرل، په تیره بیا شاه زادگانو او حاکمانو، حرفوي ښکار کولو تفنني اړخ لاره او د زړور توب د ښودلو ۱ نښه او یوه تفریح او ساعت تیري شمیرل کیده. د ښکار لپاره پخوا هم بیلا بیل وسایل کارول کیدل، د بیلگې په ډول پخوانیو وختونو کې د هوسیو ښکار د آس او غشي او لیندۍ په واسطه، د ځینو الوتونکو ښکار د باز په واسطه او د ځینو د تازی سپي په واسطه ترسره کیده خو د توپک په رامنځ ته کیدو سره ښکار بله بڼه غوره کړه، معمولاً د ښکار لپاره بیلا بیل توپک لکه موشکش، بادي او چرۍ کارول کیږي. چې دا د ښکار ډول پورې اړه لري. چرۍ توپک د ښکار ډیر معمول توپک دی چې د زرک، سیسیو او مرغایو لپاره کارول کیږي. ځینې وخت ښکار کې د دوکې او د صید د غولولو خبره هم وي، د بیلگې په ډول د مرغایو د ښکار لپاره دهغو ولاړو او بو (نور) غاړې ته چې هلته مرغایو راځي یو پټ مورچل جوړیږي او د توپک لپاره سوري پکې

جوړیږي ښکاري په اوبو کې له خټو خوځیرې جوړوي چې له لرې کټ مټ د مرغاویو په شان ښکاري په دې ډول د هوا مرغاوي غولېږي (دوکه کېږي) ډیر ژر را کوزیږي او په دې ډول د ښکاري مړۍ جوړه شي! یا هم د باز د نیولو لپاره یوه ژوندی کوتره تور ته نږدې تړل کېږي کوتره باز وغولوي او په تور کې ونښلي همدارنگه ښکاری سهار د وخته یوزرک کپس کې ځان سره تړي او کمرو ته وړي هلته د تیرو شاته کیني یو ځای کې یې چې بوس اچولی وي کپس پر دې سارانی زرکان د کپس د زرک په ناو او غړونو بوسوته راټول شي په دې توگه د ښکاری د ټوپک نښه شي. د کبانو د نیولو لپاره جال او چنگک کارول کېږي. زموږ په هیواد کې هم لکه د یو شمیر نور د هیوادو په شان د ښکار د وسایلو د ښه استعمال او د وحشي ژویو د نسل پايښت په خاطر ځنې مقررات او لوايح نافذ شوي چې یو له هغو څخه د ښکار قانون دی چې په لاندې ډول ورڅخه یادونه کوو:

د ژویو ښکار او دهغو د ژوند د پايښت قانون

لومړۍ فصل

لومړۍ ماده:

دغه قانون د بیلابیلو ژود ژوند د پايښت، د نسل د ساتنې او ښکار د اړوندو چارو د تنظیم په مقصد وضعه شوې ده.

دویمه ماده:

په دغه قانون کې لاندنۍ اصطلاح گانې دغه معناوې را په گوته کوي:

۱- د ژویو ژوند: د غیر اصلي د رابرسیره شویو او نه رابرسیره

شويو. کوچينو او غټو حيواناتو د نسل پايښت او ساتنه.

۲- مجازي سيمې: هغه سيمې چې د دولت له خوا د ژود ژوند د پټنځي په توگه د ملي پارک ترساتنې او يا ممنوعه سيمې اعلان شوي نه وي او پکې د ښکار کولو اجازه شوي وي.

۳- ممنوعه سيمې: هغه سيمې او ساحې چې د دولت له خوا د حيواني ژويو له ژوندانه او د هغو د ژوند د چاپيريال څخه اخيستنه منع کړای شوې وي.

۴- پټنځي: طبيعي او مصنوعي ټاکلي سيمه چې د بيلا بيلو حيواناتو د ډولونو او د هغو د ژوند د چاپيريال د ساتنې، د نسل د زياتيدو، ساتنې او حفاظې په خاطر تثبيت شوي وي، ښکار او گټه اخيستنه ورڅخه ممنوع وي.

۵- وحشي: وحشي حيواناتو، مهاجرو او غير مهاجرو الوتونکو، آبي حيواناتو او د هغو ژويو چې په طبيعي او آزاد ډول ژوند کوي او اهلي شوي نه وي.

۶- زيان رسوونکي وحشي: هغه وحشي دي چې زيان يې د گټې په پرتله زيات وي.

۷- ترساتنې لاندې سيمې: هغه ټاکل شوي ساحې چې د ځينو سيمه ييزو حيواناتو او د دوی د ژوند د چاپيريال د ساتنې، حفاظې او حمايې په خاطر تثبيت شوي وي.

۸- ملي پارک: له ټاکل شويو حدودو سره د عامه ملکيت هغې سيمې چې د طبيعي نباتي او حيواني مناظرو د ساتنې او د کلتوري او تاريخي بيلا

بيلو مقصدونو لپاره بيلې کړې شوي دي.

۹- ښکار: داسي عمل دي چې ميرگن يا ښکاری په راز رازو سيلو او لارو چارو سره په وچه، فضا او اوبو کې وحشي حيوانات لاس ته راوړي.

۱۰- مېرگن يا ښکاري: هغه څوک ده چې د ښکار له فن سره پوره آشنایې ولری او د کسب او يا تفريح له مخې ښکار وکړي.

۱۱- د ښکار جواز پاڼه: هغه رسمي سند دی چې ميرگن يا ښکاري يې د تاكلي مودې لپاره له اړوندې او لارې څخه په پېسو سره اخلي.

۱۲- د ښکار وسيله: هغې مجازې وسيلې چې ورسره ښکار کيږي.

۱۳- ښکار: هغه وحشی چې ميرگن يا ښکاري د ښکار له عمل نه يې وروسته لاس ته راوړي.

۱۴- د ښکار ځای دنده لرونکی: هغه کسانو چې د لارښوونې، څارنې او ددې قانون له حکمونو څخه له سرغړونې د مخنيوي په خاطر د ښکار ځای په ساحه کې وگومارل شي.

دویم فصل

د ژود ژوند د پايښت او د نسل ساتنې تنظيم

درېمه ماده:

د کرنې او ځمکو د اصلاحاتو وزارت په هيواد کې د ژود ژوند د پايښت، د نسل او د ژوند د چاپېريال ساتنې او حفاظې او د بيلا بيلو ډولونو د زياتولو د اړوندو چارو په تنظيمولو مکلف دی.

څلورمه ماده:

د ارزښت او محیطي ویش له مخې د ژود ژوند د سیمو تصنیف په

لاندې ډول ده:

۱- ممنوعه سیمې

۲- مجازې سیمې

۳- پټنځي

۴- د ساتنې لاندې سیمې

پنځمه ماده:

ددې قانون په څلورمه ماده کې اټکل شوی د ژود ژوند د سیمو د

طبیعی شکل بدلون د ژوند و ژویو د ځانگړو متخصصانو له نظریې نه پرته مجاز نه دی.

شپږمه ماده:

هیڅوک نشي کولای چې ددې قانون د څلورمې مادې په اټکل شویو

سیمو کې اړوندې ادارې له اجازې نه پرته فلم اخیستو، عکاسي او د نباتي او حیواني حاصلاتو په راټولو لولاس پورې کړي.

دریم فصل**د ښکار جواز پانه****اوومه ماده:**

۱- د ښکار له جواز پانې نه پرته ښکار کول مجاز نه دی.

۲- د ښکار جواز پانه د کرنې د وزارت له خوا د الوتونکو او حیواناتو

د ښکار له پاره په ځانگړي ډول په ټاکلې بڼې سره صادرېږي.

نهمه ماده:

میرگن یا ښکاري مکلف دی د ښکار په وخت کې جواز پانه ځان

سره ولري.

نهمه ماده:

د ښکار په جواز پانه کې دغه مطلبونه وي:

۱- د میرگن یا ښکاري بشپړه پیژندنه.

۲- د اعتبار موده.

۳- د ښکار وسیله

۴- د ښکار ډولونه او شمیرې.

۵- د ښکار موسم یا وخت.

لسمه ماده:

د ښکاري وسلې د وړلو او پرلو اجازه پانې د تازه د حکم له مخې د

کورنیو چارو د وزارت له خوا ورکول کېږي.

ډولسمه ماده:

د ښکاري وسلې د وړلو او لرلو د اجازي پانې لرونکي میرگن یا

ښکاري به دغه شرایط ولري:

۱- د اتلس کلنۍ عمر پوره کول.

۲- روغتيايي تصدیق په لاس کې لرل.

۳- د محکمې له خوا د ښکار له حق نه بې برخې شوې نه وي.

۴- د ژو د ښکار، حلالولو ښکار د وسیلو د استعمالولو په چارو کې

مهارت لرل.

دولسمه ماده:

په افغانستان کې استوگن بهرنیو اتباعو او سیلانیانو د حکومت د اجازې له مخې ښکار کولی شي.

د یارلسمه ماده:

۱- بهرنیو اتباع کولی شي د دې قانون د حکمونو پر اساس اجازه پانې او د ښکار کولو حق تر لاسه کړي.

۲- د اجازه پانې د ورکړې ډول د هغې لایحې له مخې صورت نیسي چې د کرنې وزارت او د اطلاعاتو او کلتور وزارت د (د گرځندی عمومي ریاست) له خوا جوړیږي.

څوارلسمه ماده:

۱- د ښکار مجازې او ممنوعه سیمې د کرنې او ځمکو د اصلاحاتو د وزارت له خوا ټاکلې کیږي.

۲- د ښکار او د مجازو او غیر مجازو حیواناتو فهرست د کرنې وزارت له خوا جوړ او اعلانېږي.

څلورم فصل**د ښکار بندیزونه****پنځلسمه ماده:**

په دغو سیمو کې ښکار کول مجاز نه دی:

۱- هغه سیمې چې اضطراري حالت پکې اعلان شوی وي.

۲- سرحدي ممنوعه سیمې

۳- د نظامي مرکز تر څنګ سیمې

۴- د اوسیدلو سیمې

۵- روغتون، هوساخای او د هغو تر څنګ

شپاړسمه ماده:

په لاندنيو وختونو کې به ښکار بندوی:

۱- په ژو کې د ناروغۍ د خپرېدو په وخت کې چې د مسئولو مقاماتو

په واسطه په رسمي ډول اعلانېږي.

۲- د امېدواری او هګۍ اچولو په وخت کې چې د مسئولو مقاماتو له

خوا اعلانېږي.

۳- د عمومي اضطرار په حالت کې.

اوږه لسمه ماده:

د کرنې وزارت مکلف دي چې د وحشي حیواناتو او کم پیدا کیدونکو

الوتونکو د پايښت، د نسل د ساتنې او زیاتولو په خاطر په ځانګړې ساحه

کې ددوی پر ښکار باندې بندیز ولګوي او د ښکار ځای د دنده لرونکو په

واسطه له ښکار څخه یې مخنيوي وکړي.

اتلسمه ماده:

د نه زیان رسونکو ژو د جونګرې له منځه وړل، د تخم (هګېو)

اخیستل او دهغوی د چرګورو ښکار کول، جواز نه لري.

نولسمه ماده:

په لاندنيو لارو چارو او وسیلو سره ښکار ممنوع دی:

۱- د ژو د لاس ته راوړلو په خاطر د کنډو کیندل.

۲- په وچه کې د لیږدونې له موتور لرونکو وسیلو څخه کار اخیستل.

۳- په ډله ییز ډول په یوه سیمه کې د نه زیان رسوونکو ژوو ښکار کول.

۴- د اوبو په بهیر باندې بندیز لگول او په اوبو کې د حیواناتو د ښکار په خاطر یې وچول.

۵- له زهرجنو او مخدره موادو څخه کار اخیستل.

۶- له چاودیدونکو او منفجره موادو څخه کار اخیستل.

۷- له وړانګیزو آلاتو، کیمیاوي موادو او په نباتاتو کې د اور اچونې لارې نه کار اخیستل.

۸- له اجازه پانۍ څخه پرته د ژونديو ژورانيول.

پنځم فصل

د ښکارځای د دنده لرونکو واکونه او دندې

شلمه ماده:

د کرنې وزارت مکلف دي د لارښوونې، څارنې، ددې قانون د حکمونو د تطبیق او له سرغړونو څخه د مخنیوي په خاطر د ښکارځای دنده لرونکی وټاکي او وگوماري.

یووېشتمه ماده:

د ښکار د دنده لرونکو واک او دندې دا دي:

۱- د هغو کسانو څخه مراقبت او ممانعت کول کوم چې له جواز پانۍ پرته ښکار کوي.

۲- د ښکار له ممنوعه سيمو څخه ساتنه.

۳- د ښکار د وخت، ډول او شمير وسيلو او څرنگوالي د اړوندو مقرراتو له په پام کې نيولو څخه مراقبت کوی.

۴- د اړوندو واکمنو مراجعوته د دې قانون له حکمونو څخه د سرغړونکو وړپيژندل او اطلاع ورکول.

۵- د هغو نورو دندو سرته رسول کوم چې د مقرراتو په واسطه د دوی په غاړه ايښودل کيږی.

شپږم فصل

متفرقه حکمونه

دوه ويشتمه ماده:

د ښکار پېرودل او پلورل مجاز دی

در ويشتمه ماده:

د ښکار صادرول او واردول د گمراکاتو د قانون د حکمونو له مخی صورت نهی.

څلیر ويشتمه ماده:

هغه څوک چې بې له اجازې پانې څخه ښکار وکړي د ښکار په مصادري برسيره د ښکار څلور چندی پيسې په ورکولو مکلف دی.

پنځه ويشتمه ماده:

هغه څوک چې د جواز پانې د اجازې پر خلاف ښکار وکړي د ښکار داوه چندی پيسې په ورکولو مکلف کيږي.

شپږويشتمه ماده:

١- د ښکار بيه د اهل خبرې له خوا ټاکل کېږي.

٢- که د ښکار بيه تر درې زره افغانیو لوړه وي سر غرونکی ددې قانون د حکمونو له مخې د محکمې له خوا به محکومېږي.

اووه ويشتمه ماده:

که د ښکار ځای دنده لرونکی په قصدي توګه سر غرونکی اړوندې څانګې ته ونه سپاري او يا يې ورو نه وپيژني د سر غرونکی په دوه چنده جزا محکومېږي.

اته ويشتمه ماده:

د ژو ښکار په بيلابيلو وختونو کې د علمي څيړنو او مطالعاتو په خاطر د کرنې د وزارت او د علومو اکاډمۍ په اجازې سره صورت نېولی شي.

نهه ويشتمه ماده:

د کرنې وزارت د ښکار د فني لارو چارو د زده کړې او په هغه پورې د اړوندو مسئلو په خاطر دايمي او مؤقتی کورسونه د ايرولۍ شي.

دېرشمه ماده:

د کرنې وزارت او د علومو اکاډمۍ کولې شي ددې قانون د حکمونو د اغيز من تطبيق په خاطر څانګړی مقررې جوړې کړي.

ېوديرشمه ماده:

دغه قانون له توشيح نه وروسته نافذ او په رسمي جريده کې دی خپور شي او په نافذیدو سره يې د هغه سره توپيري حکمونه لغو، ګڼل کېږي.

په نړۍ او افغانستان کې د وحشي ژوبو ژوند او د نسل د

پايښت محيطي شرايطو ته پاملرنه او ارزښت:

نن ورځ په پر مختللو هيواد وکې د ژوند چاپيريال ، اکولوژي او د طبيعي منابعو او سرچينو خواته ډيره زياته پاملرنه کيږي ، آن دا چې په دې برخه کې سياسي جريانات او لوی لوی سازمانونه جوړ شوي دي او په خپلو مرانامو کې د طبيعي منابعو او د ژوند د چاپيريال په هکله او د ايکلو لوزيکي مسايلو په اړه مواد ځاي کړي دي او ځيني وخت پر همدې بنسټ سياسي مبارزو او ټاکنو ته تبليغات کوي او د سياسي گوندونو په بڼه څرگند شوي دي . د ژوند د چاپيريال د تعادل ساتل يوه حياتي او مهمه خبره ده . ساينس او علمي تجربو ثابته کړې چې د انسانانو بې کچه او سنجول شوي فعاليت چې ځنۍ وخت يې په نا معقول ډول د چاپيريال موازنه گډه وده کوي ، د ژوند د چاپيريال د منفي او ناوړه بدلون لامل گرځيدلی دي . دغه منفي بدلون او عدم توازن کيداي شي راتلونکي کې د بشریت آبنده نسل ته ډير گران پريوځي . ځنگلونه ، څرخايونه ، وحشي ژوي ، ولاړې او به او چيني د بشریت لويه شتمۍ ده . بايد پنځيزې زيرمو او ثروت ته درناوی وشي او بڼه يې وساتو ، هغه پاک او ښکلی و ساتو ، تعادل يې ويجاړنه کړو ، ددې پر ځای به دا بڼه وي چې د چاپيريال له ظرفيت څخه علمي او معقوله گټه واخلو ، له همدې امله د نړۍ په گوټ گوټ کې د گڼ شمير هيوادونو د پوهانو په گډون د همدې موخې لپاره چې د ټول بشریت گډ اهداف دي ، علمي سېمينارونه او کنفرانسونه د ايريرۍ او بيلابيل گټور پرېکړه ليکونه منل کيږي ، د بيلگې په ډول په دې هکله په ستکهلم کې د بشري چاپيريال

په هکله د ملگرو ملتونو کنفرانس څخه یادونه کولای شو چې د هغه په پای کې یوه نړیواله اعلامیه درایو په یووالي تصویب شو چې د هغې دویمه ماده وایي:

«... دځمکې د مخ طبیعي منابع د خاورې، اوبه، هوا، ژویو او بوټو په ګډون د ټولو بشري نسلونو د ژوند او پايښت لپاره دي، باید له هغو څخه د علمی او معقولو پلانونو له مخې کار واخلو او راتلونکي کول ته د هغو ساتنه تضمین شي. موږ په هیڅ ډول اجازه نه لرو چې طبیعي زیرمې او پنځیزې شتمنۍ؛ له هغې جملې څخه وحشي ژوي له منځه یوسو. باید د هغو پایښت ته پاملرنه وشي، د مسئولیت احساس وکړو. دا ټول د ګډې پانګې حیثیت لري، موږ کولای شو په ډیر ښه ډول د دغې پانګې له ګټې کار واخلو خو هېڅکله دا حق نه لرو چې اصل پانګه له منځه یوسو یعنې باید اصلی منابع فقدان او نشت سره مخامخ نه کړو، نو ځکه د دې اړتیا پیښیږي چې د خپلو ضروریاتو د پوره کولو لپاره، د منابعو د لازياتوالې په خاطر هڅې وشي، ځنې تدابیر لاس لاندې ونیسو ترڅو دغه ثروت نور هم بډای شي، داسې پلانونه عملي کړو چې طبیعي زیرمې نور هم ښه والی ومومي، اصلاح شي او پایښت یې ډاډمن شي. وروسته له هغه بیا کولای شو د هغو د تولید له مازاد څخه ښه پوره ګټه واخلو دا په داسې حال کې چې اصل پانګه پرځای وي.

الله (ج) قرآن عظیم الشان کې فرمایي: وخورئ، وڅښئ، اسراف مه کوی! ښه ده دغو شتمنیو څخه وحشي ژوي دي. داسمه ده چې مونږ غوښئ ته اړتیا لرو، د ژویو پوستکي او نورو محصولاتو ته اړیو، هغه زموږ په کار

دی او باید ښکار يې کړو، خودغه اړتيا بايد په ټوله ډيره ښه بڼه رفع کړو، د بیلګې په ډول: نن موږ گورو چې یو شمیر خلک د دینامیتو په چاودلو سره، د راکټونو په ویشلو، د بریښنا په شارټی او منفله موادو سره په ظالمانه ډول کبان وژني، حال دا چې دا مجاز ښکار نه دی، بلکې یوه غیر قانوني کړنلاره ده چې په دې سره نه یوازې کبان، د هغو بچي او هګۍ ټولې له منځه ځي، بلکې دا وېو ټول ژوندی موجودات له منځه ځي او به زهرجنې کيږي د سیندونو غاړې تخریب کيږي، او ډیر نور زیانونه لری. په داسې حال کې چې ځني نورې ډیرې معقولې لارې چارې هم شته، د بیلګې په ډول: د کرنې وزارت د رپوټونو له مخې په ۱۳۵۳-۱۳۵۴ کلونو کې د لغمان د کڅ د کبانو پروژې څخه، چې د چین هیواد په مرسته جوړه شوې وه. په کال کې د ۷۵ تنو شاوخوا د کبانو غوښه یواځې د کابل ښار ته عرضه شوې وه چې نه پکې د اینامیت چاودل شوي وو او نه راکټ، بلکې په معقول شکل د تور (جال) په واسطه کبان نیول کیدل او د کبانو بچي او هګۍ نه زیانمن کیدل آن دا چې هغه کب به چې کوچنی و و بیرته به او بو ته اچول کیده او د نورو کبانو د روزنې لپاره ځانګړې فرعي ډنډونه جوړ شوي وو چې ورځ په ورځ یې نسل هم ډیریده او پوره ګټه هم ورڅخه اخیستل کیدله، یاد بیلګې په ډول: د هغه وخت د عظمي صدارت د مرکزي احصایی د ۱۳۵۴ کال ارقام ښکاره کوي چې په همدې کال کې د شاتود مچيو د روزلو د هڅولو په لړ کې ۱۹۴۶۲۳ کیلو ګرامه خالص شات په عالی کیفیت تولید شوی وو. یا بله بیلګه: د درونتې د بند په بشپړیدو او له هغه څخه د یوه کانال په کیندلو سره پخوانی لا مزارع ۳۱۱۸۱ هکتاره نوی ځمکه کرنې لاندې راغله او په هغې کې راز

راز باغونه جوړ شول، په ۱۳۶۴ ل کال کې په همدغه پروژه کې ۱۶۸۰ غواوې ساتل کېدې چې همدې کال کې يې د شيدو اندازه ۱۱۶۵۹ تنه او د توليد شوی غوښې اندازه يې ۱۴۲۴ تنه وه، آيا په چاودنو او ويشتلو دومره غوښه او شېدې توليديدای شي؟ نه!

په همدې ډول د هرات د مالدارۍ فارم، د بگراميود چرگانو روزنې فارم چې د الوتونکو ډېره ښه غوښه ورڅخه تر لاسه کيده، د بيني حصار اوريشخور فارمونه چې غوښه، شيدې، ښکې، پوست او هر څه ورڅخه تر لاسه کيدل، نه دا چې په وحشي ژويو يرغل وشي او نسل يې نشت سره برابر شي. البته مجاز ښکار قانوناً جوت او ښودل شوي هيڅوک له هغه څخه منع نه دي او کيدای شي له وحشي ژوبو هم گټه واخيستل شي خود قانون له مخې. دا په دې معنا نه ده چې گواکې له ځنگل څر ځای وحشي ژوبو او نورو هېڅ گټه وانه خلو، بلکې هدف د هغو لارو موندل دي چې هم ضروريات په ډير ښه ډول رفع شي، هم د تفريح امکانات برابر وي او هم نورو نسلونو ته د هغو بقا تضمين شي. همداده علمي او معقوله لاره!

خو مرده به ښه وي چې ټاکلې سيمې ښکار کولو ته، ټاکلې سيمې ځنگلونو ته يو شمير سيمې څر ځای ته، نورې ځمکې کرنې ته او يو شمير سيمې هم د ملۍ پارک په توگه ولرو. يقيناً په دې ډول به خلک هوسا، اړتياوې به پوره، چاپيريال به شين، ښکلې او آباد وي. په همدې ډول سره د وحشي ژويو پايښت تضمين او ځنگلونه به مو ډاډمن وي او هيواد وال به مو هوسا ژوند او ښه مالداري ولري. موږ کولای شو د اقتصادي پروژو په طرح او تطبيق او د بنسټيزو تاسيساتو په جوړولو، د بندونو، کانالونو او فارمونو په پراختيا سره خپلې اړتياوې پوره کړو. له نیکه مرغه زموږ هيواد ډيري

بډايه طبيعي زيرمې لري، د بيلگې په توگه د هيواد د سيندونو کلنی جريان ۵۵ ميليارد مکعب متروته رسيري، چې ساري يې نورو هيواد کې ډير لږ ليدل شوی چې دا ټولې تازه او خوږې او به دي. له سيندونو څخه په معقولې استفادې سره کولای شو په هغو بندونه او د بريښنا کارخانې جوړې او له بريښنا د روښنائی، پخلي او تودوخې لپاره گټه واخلو او د ځنگل وهلوته اړ نشو، او د هغو په بندونو کې د کبانو په روزلو سره هم د ډاينا ميتوله چاودلو بې غمه شو او هم کافی کبان ولرو او له هغو څخه د غزیدلو کاناو په واسطه د مالدارۍ فارمونه، د مېو باغونه، سابه، غلې دانې او هر څه ولرو او گڼ شمير هيوادوالو ته د کار زمینه هم برابره شي.

وحشي ژوي، ځنگلونه، څړ ځايونه، ملي پارکونه او حاصل ورکونکې خاورې ټول ملي ثروت دي چې علمي پلانونو، علمي ادارې او منجمنت ته ضرورت لري. د وحشي ژويو پايښت تريوه حده ځنگلونو او څړ ځايو پورې هم اړه لري، نو ځکه دا اړتيا ده چې لومړي بايد وحشي ژوي په دقيق ډول وڅيرو او هغه موجودي کړو او د هغه د ژوند شرايط، چاپيريال او ټاکلي هبیتات په علمي روش وڅيرو او د ژوند محيطی شرايط يې اصلاح کړو. که ځنگلونه پري کوو، نو بايد پر ځای يې نوي نيا لگي کینوو، او صرف زړی او ناروغی ونې پری کړونه ثابتې او سالمې ونې. يا په بله وينا: بايد ملي ثروت څخه چې د ټول ملت مال دی د څو مقصده پر بنسټ کارواخلو او حاصل اخيستل يې بايد دوامداره وي نه د لنډې مودې او يو مقصد لپاره په حقيقت کې وحشي ژوي له (۸) پلوه گواښ سره مخامخ کېږي:

۱- په ښکار کې زیاتۍ، د هغو د غوښې، پوست او نورو

محصولاتو لپاره.

- ۲- په مستقيم ډول د هغو وژل يا مسموم کول او له منځه وړل د دې لپاره چې زموږ اهلي څاروي ورڅخه ضرر ونه وېني.
 - ۳- په وړبوی کې د کوم رقيب او پردي د اړونکي ژوي ورننوتل.
 - ۴- د کيمياوي موادو وغير فني کارول.
 - ۵- د ځنگلونو غير علمي پرې کول او د څړ ځايونو ويجاړول.
 - ۶- په هغو سيمو کې چې وحشي ژوي ژوند کوي د اهلي څارويو څرول.
 - ۷- د وحشي ژويو د ژوند په ساحو کې د انسانانو جنگ جگړې.
 - ۸- ترانسپورتي وسايلو، ترکتور او الوتکو سره د ژويو ټکر او نور.
- د ملی شتمنيو، طبيعي زير مو او وحشي ژويو د ساتنې او پايښت لپاره ځنې وړاندیزونه په لاندې ډول وړاندې کيږي:
- ۱- څومره چې ژر ممکنه وي بايد خلک د ايکو سيستم پراهميت وپوهول شي، دی برخه کې اخبارونه، نشرات، مطبوعاتې ارگانونو او راډيو تلویزيون ډير ښه رول لوبولي شي.
 - ۲- د هيواد طبيعي چاپېريال د منفي بدلون او ويجاړتيا خواته روان دي، هيله شته چې د وچکاليو او جگړو د ناوره وروستيو اغيزه په له منځه تلوسره به دهغه په بيارغاونه ډير ژر بريالي شو.
 - ۳- داسی تمه شته چې د غزنی د ولاړو اوبو کچه پخوانی ناغې ته ورسېږي، نو ځکه وړاندیز کيدای شي چې د هغه شاه وخوا پوره واټن په پام کې ونیول شي چې هېڅوک هلته ونه گرځي او نه ښکارته اجازه ورکړل شي.
 - ۴- د رسمی فرمان په ذريعه د هاجر دره، پامير، د غزنی ولاړې او به اود ناور ټوله دښته، شيبړ غاښی او نور ځايونه چې لازم بلل کيږي، لکه د

نورستان او کونړ ځنگلونه د ملي پارک په توگه اعلان شي.

۵- د ځنگلونو ناوړه پرې کول منع کړای شي او سرغړونکو ته سزا وټاکل شي.

۶- د کبانو روزنې پروژې، د شاتو مچيو او ورينيمو چنچيو پروژې کار لاندې راوستل شي، عصری ميکانيزه فارمونه بيرته احياشي، د چرگانو روزنې نوي فارمونه جوړ او د اوبو رسولو نوی شبکی جوړې شي. بايد بندونه او سر بندونه اول قدم کې وگڼل شي.

۷- د پکتيا غرونو، سپين غر لمنو او نورو هغو ځايو کې چې اړتيا بلل کيږي، غرنی تالابونه جوړ شي چې له يوې خوا د پسرلی د اورښتونو په موسم کې د وېجاړونکو سيلانو مخه ونیول شي او له بلې خوا د ټول کال لپاره او به پکې زیرمه او د سيمي وحشي ژوي ور څخه استفاده وکولای شي. دا به د ځمکنیو پوړو نو لاندې د اوبو زیرمو ته هم پوره گټه ورشوي.

۸- د ژويو د نسل د انقراض د مخنيوي په خاطر د نړيوالو اړوندو مراجعو لکه د ملگرو ملتونو F.A.O او UNDP ادارو او W.W.F سره دى تفاهم وشي.

۹- د کرنې وزارت، د اوبو لگولو، د علومو د اکاډمۍ، د کرنې، ساينس او وترنری علومو د پوهنځيو د پوهانو څخه دې يو گډ هيئت په دې هکله جوړ او دوى د سروى پايله او وړاندیزونه اړوند و مراجعتو ته د اجراتو لپاره ورسول شي.

۱۰- د کيمياوي مرکباتو په استعمال کې دې پوره احتياط وشى پرته د فنى متخصصينو له تائيد څخه د حشره وژونکو، د امراضو او آفاتو ضد درملو او نورو تورید او کارول دې منع شي.

۱۱- د هيواد د ملي نواميسو ساتونکي ارگانونه بايد په خپلې مسلکي پوهې سره دې ټکۍ ته ځير شي چې د بهرنيو اتومي چاودنو، نظامي مانوري او نور تشبثات زموږ د هيواد د ژوند چاپيريال ته گواښ او د ځمکنیو پوړونو د جوړښت د تخريب لامل کيدای شي، نو دوی دې دی برخه کې وینې وي، پرته له هغه د اعتراض حق شته او بايد پر ملي پاتکواو شتمنیو باندې د لاسبري غوښتونکي حرکات تر څارنې لاندې ونيول شي.

۱۲- د ټوپک کلتور ته دې ډیر ژر د پای ټکۍ کېښودل شي، ددې پر ځای دې انساني عواطف تلطیف شي او د بارو تو منفي اغیرې دې زموږ د هيواد پر ښکلی چاپیریال رفع شي، په دې برخه کې فرهنگي مؤسسی ژورنالیستان، رادیو او اخبارونه هم ښه رول لوبولای شي.

۱۳- د امکان په صورت کې دې نوي ژوبڼونه جوړ شي.

۱۴- د ښکار قانون دې په کلکه رعایت شي او د قیمتۍ الوتونکو قاچاق دې بند شي.

۱۵- د «طبیعی» مضمون دې بیرته د ښوونځیو نصاب کې شامل شی چې ماشومان د ژوند چاپیریال سره مینه پیدا کړي.

۱۶- د افغانستان د وحشي ژوبو او الوتونکو اطلس دې ترتیب او په رنگه ډول دې چاپ شي.

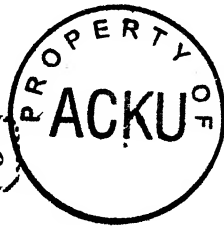
۱۷- د پستود ځنگلونو احبا او په شرقی سیمو کې، د پکتیا او سپین غر غرونو او د غرب او جنوب غرب سیمو ځنگلونه او اغزي ډوله بوټي (ساکسون، اسکنیل او نور) دې احبا او صالح شي. داسې قوای دې جوړې شي چې هر کال د میلیونونو نیالگیو د تولید ظرفیت ولري.

۱۸- د هيواد پولو کې د غیر قانوني ټولو لارو بندول.

۱۹- هغو غرنیو سیمو کې چې د وحشی ژوبود راتولیدو امکانات دي د بارانونود اوبود زیرمه کولو د امکاناتو برابرول لکه د ډوندونو جوړول او نور ...

اخځونه:

- ۱- حسن یار، سیدامیرشاه، اکولوجی افغانستان، کابل پوهنتون د کرنی پوهنځی، د کابل پوهنتون مطبعه، ۱۳۶۳.
- ۲- دود یال، محمد بشیر، د افغانستان د طبیعی سرچنیو پیژندنه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه، جرمنی، کولن ښار ۱۳۷۹.
- ۳- مختار حکمیوېچ، زبهاء الله خمیدوف (مصحح پوهندوی عبداللطیف) پروژه، مجتمع آبیاری جلال آباد، وزارت زراعت و اصلاحات ارضی. چاپ مطبعه دولتی، (۱۳۶۴)
- ۴- ... رسمي جریده، ۲۱ گڼه پرله پسې گڼه ۷۶۱، کال ۱۳۷۰ دولتی مطبعه.
- ۵- ... د متحده ایالاتو حکومتی سیستم. د امریکا د فرهنګی خدماتو ادارې، اباسین پرس، پینبور، ۱۹۹۹ م.
- ۶- ... سالنامه، احصائیوی، ۵۲-۱۳۵۴ او ۱۳۶۸ د احصائی مرکزې ادارې، افغانستان. کابل. د دولتی مطبعی چاپ.
- ۷- ... ژوندون (مجله) د اطلاعاتو او کلتور وزارت خپرونه، ۱۲ گڼه ۱۳۵۰ کال.
- ۸- د کابل ژوبین آمریت سره مرکه اود ژوبین کتنه (۱۳۸۱ د لړم ۱۴)

د اړیک د ګرځنده کتابتونونو د ادارې خپاره شوي کتابونه

- ۱- د افغانستان عمومي جغرافیه
- ۲- جغرافيايي عمومي افغانستان
- ۳- د افغانستان تاريخي ودانۍ
- ۴- بناهاي تاريخي افغانستان
- ۵- د افغانستان محلي خواړه
- ۶- ورزشهاي محلي افغانستان
- ۷- سپينه کورته
- ۸- کمان طلايي
- ۹- زده کړو چې ورزده کړو!
- ۱۰- بيا موزيم تابيا موزانيم!
- ۱۱- په افغانستان کسې د چاپېريال ساتنه
- ۱۲- حفاظت محيط زېست د افغانستان
- ۱۳- په افغانستان کې د پوزغليو او باغونو جوړونه او روزنه
- ۱۴- تربيه و تهسيه، بسزق و باغها در افغانستان
- ۱۵- د تمدن سوغات
- ۱۶- ارمغان تمدن
- ۱۷- زلزله در افغانستان
- ۱۸- په افغانستان کې زلزلې
- ۱۹- معيرون و جامعہ
- ۲۰- معيرون او ټولنه
- ۲۱- د افغانستان لنډکې تاريخ
- ۲۲- تاريخ فشرده، افغانستان
- ۲۳- د چرگانو ساتنه او پالنه
- ۲۴- مرغدارۍ
- ۲۵- دنياي کورک
- ۲۶- د ماشوم نړۍ
- ۲۷- نگاهې پر اوضاع اقتصادي افغانستان
- ۲۸- د افغانستان اقتصادي حالت تېره کتنه
- ۲۹- د شاتو مچيو روزنه
- ۳۰- زنبور دارۍ
- ۳۱- د افغانستان مشاهير
- ۳۲- مشاهير افغانستان
- ۳۳- د افغانستان کلک پوستي ميوې
- ۳۴- مېوه های سخت پوست افغانستان
- ۳۵- جغرافيايي ولايات افغانستان
- ۳۶- د افغانستان د ولايتونو جغرافيه
- ۳۷- تکنالوژي بياوگاز
- ۳۸- د بياوگاز تکنالوژي
- ۳۹- پر خوري يا خود خوري
- ۴۰- ډير خوراکی
- ۴۱- ښاري هاي عاميانه اطفال
- ۴۲- د ماشومانو ولسي لوبې
- ۴۳- ۴۴- لنډي ها
- ۴۵- رهنماي تشخيص و تدابي امراض
- چشم، گوش، گلو و بينی
- ۴۶- دسترگو، غوړ، ستوني او پزۍ ناروغيو د تشخيص او درملنې ...
- ۴۷- سرگرمي يا تجربه هاي علمي
- ۴۸- په عملي تجربو سره وخت تيږول
- ۴۹- په افغانستان کې کاني زيرمۍ
- ۵۰- ذخاير معدني افغانستان
- ۵۱- اساسات ماهي پروري
- ۵۲- د کبانو د روزلو لارښوني
- ۵۳- اوبه د ژوند سرچينه
- ۵۴- آب سر چشمه، حيات
- ۵۵- تدبير منزل
- ۵۶- د کور سمباليت
- ۵۷- سبزي ها
- ۵۸- سابه
- ۵۹- د افغانستان مشاهير (دويم ټوک)
- ۶۰- مشاهير افغانستان (جلد دوم)
- ۶۱- توصيه هاي مفيد براي انگشاث
- باغداري در افغانستان
- ۶۲- په افغانستان کې د باغونود پر مختگ په هکله گټورې لارښوني
- ۶۳- شاهراه هاي افغانستان
- ۶۴- د افغانستان لوي لاري
- ۶۵- ورزش
- ۶۶- ورزش (پښتو)
- ۶۷- تاريخ مختصر وسابل اطلاعات جمعي ...
- ۶۸- په افغانستان کې ده لاري و لیکو وسابلو
- ۶۹- سيمای محيط زېست افغانستان
- ۷۰- د افغانستان د چاپېريال بڼه
- ۷۱- اقتصاد
- ۷۲- اقتصاد (پښتو)
- ۷۳- تخنيک ابتدايي راډيو
- ۷۴- د راډيو لومړني تخنيک
- ۷۵- د افغانستان مشاهير (دويم ټوک)
- ۷۶- مشاهير افغانستان (جلد سوم)
- ۷۷- دانستۍ هاي مالداري و ورتنري
- ۷۸- د ورتنري او مالداري په هکله لارښوونې
- ۷۹- صنايع دستي افغانستان
- ۸۰- د افغانستان لاسي صنايع
- ۸۱- هرات د دره دوره، تيموري ها
- ۸۲- هرات د تيموريانو په دوره کې
- ۸۳- نباتات صنعتي
- ۸۴- صنعتي بوتي
- ۸۵- جهان نما
- ۸۶- نړۍ ښود
- ۸۷- گلسته، اطفال
- ۸۸- د ماشومانو گل غونچه
- ۸۹- آب هاي تحت الارضي و معدني افغانستان
- ۹۰- د افغانستان ترڅمکې لنډي او کاني اوبه
- ۹۱- روغه ټولنه
- ۹۲- جامعه، صحت مند
- ۹۳- شهر کابل در طی قرون
- ۹۴- کابل د پېړيو په اوږدو کې
- ۹۵- اطلس ولايات افغانستان
- ۹۶- د افغانستان د ولايتونو اطلس
- ۹۷- تجارت در افغانستان
- ۹۸- په افغانستان کې سوداگري
- ۹۹- سيري در امواج موسيقي
- ۱۰۰- د موسيقي په څپو کې ...
- ۱۰۱- کمپيوتر (پښتو کتاب)
- ۱۰۲- کمپيوتر (ترجمه دري)
- ۱۰۳- باستانشناسي در افغانستان
- ۱۰۴- لرغونپيژندنه په افغانستان کې
- ۱۰۵- ادب پوهنه
- ۱۰۶- ادب شناسي
- ۱۰۷- اساسات توليد نباتات زراعتي در افغانستان
- ۱۰۸- په افغانستان کې د کرنيزو نباتاتو د توليد ...
- ۱۰۹- افسانه ها و سرگرمي ها برآي اطفال
- ۱۱۰- د ماشومانو لپاره کيسۍ او سرگرمي
- ۱۱۱- حيات وحش افغانستان

د مؤلف لنډ ژوند لیک

پوهنوال محمد بشیر دوديال د علی محمد خان زوی په ۱۳۳۹ ل کال د کابل ولایت د چهارآسیاب ولسوالۍ کې زیږیدلی دی.

زده کړې:

لومړنۍ زده کړې یې د کابل ښار د سردار محمد جان خان ښوونځی کې او منځنۍ زده کړې یې د حبیبی عالي لېسه کې او لوړې زده کړې یې د کابل پوهنتون د کرنې د پوهنځی د اقتصاد او توسعې په څانګه کې کړي دي. د افغانستان

ژورنالیستانو او لیکوالو ټولنې غړی پاتې شوی دی. د ننگرهار پوهنتون د کرنې د پوهنځی استاد او علمی رتبه یې پوهنوال ده.

چاپ او ناچاپ آثار:

په راډیو، تلویزیون او د هېواد دننه او بهر په افغاني مطبوعاتو کې پر زیاتو مقالو برسيره یې دا لاندې علمي او ادبي آثار چاپ شوي دي:

تاند غوتی (د لنډو کیسو مجموعه)، د افغانستان د لیکوالو ټولنه، کابل، دولتی مطبعه ۱۳۶۵ کال، د کرنې پلان جوړونه (علمي - مسلکي ژباړه) د کرنې وزارت، د کرنې د تبلیغ او ترویج لوی ریاست، کابل ۱۳۶۶ کال، په کرڼه کې د طبیعي منابعو پلان جوړونه (دغه کوچنۍ پامفلیت د ۱۳۶۸ کال د مني کښت په مناسبت د یوه سمینار په ترڅ کې چاپ شوی) کابل، د کرنې وزارت، شاهین (د لنډو داستانونو مجموعه)، د اردو مطبعی چاپ، کابل ۱۳۶۸، د مینې ډالۍ (پښتو ناول)، د افغانستان د لیکوالو ټولنه، کابل، دولتی مطبعه، د شواړی های بازگشت آواره گان افغان، مرکز مطالعات افغانستان، پېښور ۱۹۹۸ م، تاپ پرنتر، پاکستان، د افغانستان د طبیعي سرچینو پیژندنه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنی خپرونه، جرمني - کولن او وحشی ژوی (همدا حاضر اثر).

لاندې کتابونه یې چاپ ته چمتو دي:

د پرمختیایي هېوادو اسعار (د پوهنتون درسی کتاب)، د خریداری هیثات (د طنزونو مجموعه).

د اړیک د گرځنده کتابتونونو د خپرونو لړۍ

په ۱۱۲ نومره